

Gröna kyrkorum för barn och unga

En plats att undvika eller söka upp

Green church yards embracing children and youth

A place to avoid or seek out

Sibylla Lönnback

Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Examensarbete/självständigt arbete • [30 hp]

Outdoor Environments for Health and Well being • Avancerad nivå • A2E

Alnarp 2017

Gröna kyrkorum för barn och unga

En plats att undvika eller söka upp

Green church yards embracing children and youth – A place to avoid or seek out

Sibylla Lönnback

Handledare: Fredrika Mårtensson, SLU Institutionen för Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi

Examinatorer: Mats Gyllin, SLU Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi
Patrik Grahn, SLU Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi

Omfattning: [30 hp] 120 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0814
Program/utbildning: Outdoor Environments for Health and Well being

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2017
Omslagsbild: Sibylla Lönnback
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Kyrkogård, barnets perspektiv, health design, barn och unga, stilla platser, landskapsarkitektur, stadsnära kontext

---

Sveriges lantbruksuniversitet

Swedish University of Agricultural Sciences Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Sammanfattning

Kyrkans gröna utemiljö utgör en del av våra städers grönstruktur och den bostadsnära naturen. Syftet med studien är att med utgångspunkt i barnets perspektiv undersöka kyrkogårdens hälsofrämjande potential som en plats för återhämtning och som samtidigt kopplas till svenska kyrkans idé, verksamhet och praktik. Studien är baserad på flera olika metoder som förstudie, delstudier, visuellt bildobjekt och kompletterande enkät som stöd under kvalitativa intervjuer. Resultatet visar att barn och unga upplever kyrkans gröna uterum både som en plats att undvika men ibland att söka upp och som framkallar minnen och blandade känslor. Studien visar också att det finns ett tydligt samband mellan vuxnas förhållningssätt kring kyrkogården som miljö och som förstärker barn och ungas upplevelse att döden är närvarande där mer än någon annanstans i samhället. Barn och unga beskriver värden i kyrkans utomhusmiljö som tystnad, respekt och en känsla av kontinuitet i ett föränderligt samhälle som ansågs svåra att uppleva på andra platser. Kyrkogårdens hälsofrämjande potential för barn och unga låg mer i bevarandet och att stärka barn och ungas möjliga användande av kyrkogården som en grön utemiljö med miljöupplevelser där värden som respekt, minnen och känslor kan rymmas.

Nyckelord: Kyrkogård, barnets perspektiv, health design, barn och unga, landskapsarkitektur, stilla platser, stadsnära kontext.

Abstract

Church yards are part of our green outdoors and our residential nature in a city near context. The purpose of the study is to investigate from a child's perspective the health promoting potential in church yards linked to the existing idea, practice and activity in the Church as a place of recovery. The study is based on several different methods such as preliminary study, part studies, visual imagery and supplementary surveys as supporting basis during qualitative interviews. The result shows that children and youth experience church yards both as a place to avoid but sometimes to seek out which gives rise to memories and mixed feelings. The study also shows that there is a clear connection between adult behaviour concerning church yards which reinforces children and youth experiences as a place where death is more present there than anywhere else in the society. Children and youth describe the values of church's outdoor environment as places of silence, respect and a sense of continuity in a changing society that was difficult to experience in other places. The health promoting potential from children and youth's perspective lay more in the conservation of the church's environment than in change and to strengthen children and youth access to a green outdoors where respect, memories and feelings can be accommodated.

Keywords: Church yards, child's perspective, health design, children and youth, landscape architecture, contemplation, city near context.

Förord

Denna studie kring kyrkogården som grön utomhusmiljö ur barn och ungas perspektiv utgör ett självständigt arbete som är den avslutande uppgiften i landskapsarkitekturens miljöpsykologi inom master programmet "Outdoor Environments for Health and Well being."

Kyrkan som organisation är idéburen och kyrkogården som plats är en del av vårt gemensamma offentliga rum. Som miljö betraktad är kyrkans gröna utomhusmiljö komplex och flerdimensionell mellan det privata och offentliga rummet och behovet av att lämna plats för sorgens bearbetning. Kyrkogården är också en plats som samtidigt innehåller gränsöverskridande frågor kring sekularisering och ekumenik då alla har rätt att begravas oavsett trosuppfattning. Att ta hänsyn till barn och ungas perspektiv på kyrkans gröna uterum och att hitta stilla platser i vår byggda offentliga miljö som ett komplement till samhällets mer publika platser, som parker tycker jag personligen är intressant och är något som jag har blivit extra nyfiken på ju mer jag har studerat miljöpsykologi och landskapsarkitektur. Nedan två citat har på flera sätt inspirerat mig under skrivandets gång och berör en del av frågorna i denna studie.

Lever vi inte i ett fritt land kanske? Får man inte gå hur man vill?

Astrid Lindgren, Pippi Långstrump

Death exercises a powerful grip on both landscape and human imagination

Ken Worpole, Last Landscapes

Jag vill rikta stort tack till medverkande personal från Stockholms Stad, Västerås pastorat och Lomma församling för deras tid att svara på mina frågor och som gett mig möjlighet att ta del av deras erfarenheter av att arbeta med barn och unga. De har alla hjälpt mig att reflektera kring syfte och upplägg av denna studie. Till de unga medverkande, som med klokskap och nyfikenhet bidragit med sina tankar kring ämnet, ett särskilt stort tack! Jag vill även tacka min handledare Fredrika Mårtensson, universitetslektor vid SLU, som med sin djupa kunskap, förståelse och engagemang gett konstruktiva och väl genomtänkta synpunkter under arbetets gång. Avslutningsvis, till min finaste familj- Janne, Andrea och Erika- tack för allt stöd och uppmuntran!

Bjärred 2017

Sibylla Lönnback

Begreppsförklaring

Barn och unga

Barnkonventionens definition av begreppet barn innebär varje människa som ännu inte fyllt 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet. Som grupp betraktad är barn ingen homogen grupp. Behov och de enskilda förutsättningarna skiftar vilket innebär att jag i denna studie använder mig av begreppet barn och unga.

Barnperspektiv och barnets perspektiv

I planering, förvaltning och gestaltning anses det viktigt att den som utför arbete har kunskap om barns behov och ser då som vuxen på arbetet ur barnperspektivet. För en ökad förståelse för barn och unga som berörs av planering, förvaltning eller gestaltning behöver barnen tillfrågas direkt om tankar och önskemål och detta kallas för att barnets perspektiv tas i beaktande.

Förvaltning

Med förvaltning menas dels planering, skötsel och löpande underhåll, dels förvaltningen som organisation och verksamhet inom svenska kyrkan. I studien används begreppet i båda betydelserna och det framgår av sammanhanget vilken betydelse som avses.

Offentlig plats

Enligt 1 kap 2 paragrafen i ordningslagen anses en offentlig plats vara allmänna vägar, gator, torg och andra platser som i detaljplan redovisas som allmän plats och som har upplåtits för sitt ändamål. Även områden som i detaljplan redovisas som kvartersmark för hamnverksamhet är offentlig mark om den är tillgänglig för allmänheten. Utöver detta är landområden och utrymmen inomhus som stadigvarande används för allmän trafik (gång-, cykel-, moped-, bil-) offentlig plats.

Tabellförteckning

Figur 1	Översiktsbild över studiens metod innehållande förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två (II)
Figur 2	Karta över Hovdestalunds kyrkogård Västerås pastorat
Figur 3	Översiktskarta Hovdestalunds kyrkogård med fem delbilder över platserna A-E som visuellt objekt till delstudie två (II)
Figur 4	Plats A: Stor öppen yta, gräsplan
Figur 5	Plats D: Minneslund
Figur 6	Plats E: Kyrkobyggnad- Kapell
Figur 7	Plats B: Äldre stavkyrka - Kapell
Figur 8	Plats C: Natur, glänta med sten monument
Figur 9	Processen meningsbärande enheter, koder, subteman och huvudteman i den tematiska analysen
Figur 10	Tematisk analys med sammanfattande subtema och huvudtema i Delstudie ett (I)
Figur 11	Tematisk analys med sammanfattande subtema och huvudtema i Delstudie två (II)
Figur 12	Minneslunden

Samtliga figurer, bilder och tabeller är utformade av mig som författare där inget annat anges.

Innehållsförteckning

1. Inledande bakgrund	1
1.1 Kyrkans gröna uterum som offentlig plats	1
2. Syfte och frågeställningar	3
3. Avgränsningar.....	4
4. Teori	4
4.1 Barn och ungas identitetsutveckling.....	4
4.2 Barn och ungas perspektiv i närmiljön	5
4.3 Att se och inte synas	6
4.4 Känslan av plats.....	7
5. Metod	8
5.1 Utgångspunkter	8
5.3 Insamling av data och studiedeltagare.....	10
5.4 Insamling av data i delstudie ett (I).....	11
5.5 Insamling av data i delstudie två (II).....	11
5.6 Rekrytering och urval.....	15
5.7 Intervjuernas upplägg.....	16
5.8 Genomförande av platsbesök	17
5.9 Analys.....	17
6. Metodreflektion	18
6.1 Förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två (II)	19
6.2 Genomförande	20
6.3 Etiska överväganden och sekretess.....	20
6.4 Källkritik.....	21
7. Resultat	22
7.1 Delstudie ett (I).....	22
7.2 Kyrkans idé, verksamhet och praktik i arbetet med barn och unga	22
7.3 Delstudie två (II)	28
7.4 Barn och ungas perspektiv på kyrkans idé, verksamhet och praktik.....	28
7.5 Potentialen i bevarandet.....	32
7.6 Olika och lika val för reflektion eller inte.....	32
8. Sammanfattande diskussion.....	33
8.1 Betydelsen för barn och unga i utvecklingen av kyrkans omgivningar	35
9. Framtida forskning	37
Referenslista	38
Bilagor	40
Bilaga 1 Förstudie	40
Bilaga 2 Barnkonventionen artikel 12	41
Bilaga 3 Informationsbrev	42
Bilaga 4 Enkät.....	43
Bilaga 5 Sammanställning enkätsvar	45

1. Inledande bakgrund

För 200 år sedan bodde omkring 90 % av Sveriges befolkning på landsbygden och i dagens Sverige är förhållandet det omvända då 85 % av befolkningen bor i tätorter (scb.se). När det gäller vår hälsa och kopplingen mellan hälsa och naturupplevelser leder denna situation till nya utmaningar både för oss invånare och för stadsplaneringen av våra städer. Några konsekvenser som nämns är att tiden som barn och unga vistas utomhus minskar, att mark som tidigare upplåtits till grönområden runt skolgårdar upptas mer av utbyggnation av större skolenheter med plats för fler elever och att i de större städerna, som Stockholm, Göteborg och Malmö, diskuteras både bostadsbrist, behovet av en effektivare markanvändning och planering av stadsrummet i en situation där barn och unga i allt större utsträckning skjutsas till och från skolan och till fritidsaktiviteter (boverket, 2015). Stigsdotter (m fl, 2010) berör även att vi i den industrialiserade delen av världen lever mer inomhus och stillasittande vilket påverkar vår hälsa negativt med både fysiska (övervikt, diabetes) och mentala (depression, stress) sjukdomar som följd och pekar på att de platser där vi kan få tillgång till grönska för fysisk aktivitet eller mental återhämtning sker i en mer stadsnära kontext än tidigare. Tillsammans med övriga samhällsaktörer finns Svenska kyrkan som idéburen organisation och kyrkogården är en del av våra städers gröna utomhusmiljöer. I flera större orter idag ligger centralt belägna kyrkogårdar som när de först anlades låg utan för centrumkärnan men i takt med att städerna byggts ut är kyrkogårdarna mer centralt placerade.

Att vistas ute i naturen har en positiv påverkan på vår fysiska och psykiska hälsa och i våra städer är grönområden som parker exempel på bostadsnära natur för både fysisk aktivitet och en plats för mental återhämtning. När människor befinner sig i en grön omgivning med träd och vegetation tyder både psykologiska och medicinska studier att vi människor får lägre blodtryck, bättre immunförsvar och mätning av våra hjärnvågor tyder på meditativ lugn (Chawla m fl, 2014). Forskning visar att det är viktigt för barn och unga att ha tillgång till grönområden för ett utforskande av miljön på egna villkor som både stärker hälsan och den egna utvecklingen (Chawla m fl 2014, Kyttä, 2004, Mårtensson 2009, 2014, Korpela, Hartig 1996, Korpela m fl 2002).

1.1 Kyrkans gröna uterum som offentlig plats

I Sverige finns omkring 3400 kyrkor och kapell som förvaltas av Svenska kyrkan och sett till markanvändningen i samtliga tätorter i Sverige upptar offentlig service som utbildning, dagis och fritidshem omkring 24 000 hektar (40 %) av tätortsytan¹. Som jämförelse upptar kyrka/kyrkogård 17 % (statistiska centralbyrån, 2010). Kyrkogården som omgärdar en kyrkobyggnad är en offentlig miljö liksom andra exempel offentliga platser i stadsrummet som torg, parker eller gator (ne.se, 2017). Ett holistiskt perspektiv på kyrkogården som offentlig plats är kopplat till religion. Kyrkogården är en plats där både religion och religionsfrihet råder samtidigt som själva graven på kyrkogården rent juridisk ägs av gravrättsinnehavaren. Kyrkans omgivningar har ur detta holistiska synsätt både andliga

---

¹ Tätortsyta: klusterbebyggelse bestående av närheten mellan byggnader max 200 meter med max 200 invånare (tätort).

² Livsåskådning definieras som bilden av sig själv och ens erfarenheter i ljuset av ett helhetsinriktat

dimensioner men även juridiskt då kyrkogården har områden som är offentlig mark i kombination med områden med privat äganderätt. På en offentlig plats som innehåller privat besittningsrätt kan det uppstå skiljelinjer mellan de som anser sig ha rätt till utrymmet och de som vill använda platsen och detta kan få till konsekvens att den offentliga platsen blir beskuren och inte används i dess fulla potential. För att utveckla resonemanget vidare är kyrkogården som miljö liknande den miljö vi upplever inom sjukhusmiljön i den mening att båda miljöerna är offentliga men som platser använder vi oss av dem då ett specifikt behov uppstår eller som platser vi besöker för vissa ändamål. Ett sjukhusbesök föregås i många fall av en anledning, när vi besöker en anhörig eller vän vid sjukdom eller för hälsokontroll. Ett besök på en kyrkogård kan också ses som ett besök som föregås av en anledning som att närvara vid begravning, bröllop eller för att minnas en avliden anhörig.

Att barn och unga ska kunna ge sitt perspektiv på sin omgivning är på flera sätt en viktig del för samhällsbyggandet och till stöd för barn och ungas rätt i samhället kan FNs barnkonvention vara en vägledning. FNs konvention om barns rättigheter utgör en del av folkrätten och antogs av FN år 1989 och som folkrättsligt bindande dokument tar konventionen upp och beskriver barn och ungas politiska, kulturella, mänskliga, ekonomiska, sociala och medborgerliga rättigheter och påverkar idag arbetet inom offentlig verksamhet. Det pågår även en statlig utredning som föreslår att barnkonventionen bör bli lag i Sverige till år 2018 (regeringen.se/unicef.se/2017). Valentine (1997) menar att när det gäller synen på barndomen i västvärlden från 1900 talet och framåt, verkar vi i västvärlden utvecklat idén av en "universell barndom" där barn och unga temporärt skiljs åt från vuxenvärlden och att vi vuxna utövar en tro på barndomen som en både oskyldig, fri tid utan ansvar och att barn och unga anses vara i stort behov av och beroende av sina föräldrar. Lieber (1994) visar i sin forskning att ungdomar använder den offentliga miljöns olika platser och sammanhang inte bara som platser att vara på utan även som ställen där ungdomar "kvalificerar sig till vuxenlivet" och utvecklar det "existentiella rummet" (citerad ur boken *Ungdomar i skilda sfärer*, Fornäs m fl, 1994 sid 187). Staden ses i detta sammanhang som en sfär med sammanlänkade rum som på olika sätt stödjer olika funktioner i utvecklingsprocessen under tonåren och att ungdomar har behov av platser i utomhusmiljön som stödjer behovet av att både synas och att inte synas, där de kan både vara osedda och ostörda (Lieber, 1989, 1992).

Vår byggda offentliga utomhusmiljö kan samtidigt ha en social dimension på tillgänglighet eftersom vi påverkas av andra användare på platsen. Lieber (1992 sid 97) menar att en offentlig plats kan tolkas som offentlig när platsen är "tillgänglig för alla vid alla tidpunkter oavsett bakgrund, åsikt, klädsel eller position i samhället". Russel (1998) lyfter fram i sin forskning att den sociala kontexten av miljöns utformning i vardagen påverkar vilket stöd olika brukargrupper får av att vistas utomhus och att den sociala kontexten är viktig både för känslor och att effekterna av utomhusvistelsen i vardagen är en viktig pusselbit för välbefinnande, fysiskt som mentalt. Frågor om barn och ungas utomhusmiljö handlar om mer än upplåten markyta, tillgänglighet till platsen och dess storlek utan också vilket innehåll platsen har. När det gäller forskning kring utemiljöns kvaliteter menar (Schäfer, Faskunger, 2006, Söderström 2011, Mårtensson, 2009) att ju högre kvalitet på grönskan med väl planerade ytor för lek, desto mera tid tenderar barn att spendera utomhus.

I forskning som rör barn och ungas favoritplatser i utemiljön berör Korpela m fl (2002) att även ungdomars val av favoritplatser hjälper dem att få bättre självkännedom och att vuxna inte alla gånger ser eller förstår vilka platser i omgivningen som barn och unga föredrar.

Samtidigt pekar andra studier på att barn och unga som grupp betraktad kan uppfattas som störande vilket får till följd att barn och unga begränsas i den byggda miljön och inte ges tillfälle att vara användare av offentliga rum som parker eller torg (Nilsson, 2002). Föräldrars rädsla för trafik, för främlingar eller risker i utomhusmiljön hindrar barn och unga från att röra sig fritt begränsar barn och ungas möjlighet att använda utomhusmiljön för självreglering och välbefinnande (Nilsson, 2002, Valentine, 2004, Kyttä, 2004). Rudner (2012) fortsätter resonemanget och beskriver att detta kan innebära att vuxna hänvisar barn och unga till platser vilka anses vara en del av barn och ungas vardagsmiljö som skolgården, fritidsgården eller lekplatsen, där dels designen i utomhusmiljön är anpassad, dels underlättar föräldrars bevakning och kontroll.

År 2016 genomfördes totalt 15,4 miljoner besök av olika gudstjänster i svenska kyrkans regi. Mer än 1,4 miljoner barn besökte öppen förskola och omkring 30 000 femtonåringar konfirmerades (svenska kyrkan, 2015). I Sverige är det fortfarande en vanlig företeelse att barn och unga kommer i kontakt med kyrkan och dess omgivningar under skolåren då skolavslutningar är en högtid som enligt skolverket kan firas både i skolans eller kyrkans lokaler så länge traditionen firas som icke – konfessionell, utan religiösa inslag (skolverket, 2017). Utemiljöns miljöerbjudande och hur platsen i sig kan anpassas till barn och ungas skiftande behov och preferenser får till konsekvens att utemiljön handlar om både miljöns faktiska utformning och hur miljön i sig kan samspela – inom vård och omsorg, sjukhus, inom stat och kommun och miljöer kopplade till idéburna organisationer som idrottsföreningar eller en stor samhällsaktör som svenska kyrkan. Mårtensson (2009) menar att på platser där vi orienterar oss med symboler eller instruktioner på skyltar, kan den vilsamma vilan sättas ur spel och att det för speciellt yngre barn kan innebära att frånvaron av ett miljöerbjudande kan vara direkt påfrestande (Mårtensson, 2009 sid 169).

Genom att inte adressera frågor direkt till barn och unga om kyrkans utemiljö som en plats för mental återhämtning i en mer stadsnära kontext och fråga dem hur de upplever kyrkans gröna omgivningar undviker vi kanske möjligheten att både lyssna och ge barn och unga flera möjligheter att använda vår byggda, gröna offentliga utemiljö, som våra kyrkogårdar är en stor del av. Att förstå vår roll i samhället, att kunna hitta och förstå information som finns i utomhusmiljön och själv ges möjlighet att bilda en egen uppfattning om hela sin omvärld där kyrkogården som plats har koppling till både samhällets historia och tidigare generationer är nödvändiga kompetenser för alla – vuxna som barn och unga.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka och låta barn och unga ge sin syn och tankar på kyrkogården som utomhusmiljö och om det kan finnas gemensamma utgångspunkter i kyrkans idé, verksamhet och praktik när det gäller utvecklingen av kyrkogårdens potential som möjlig hälsofrämjande miljö. Studien har vägletts av följande frågor:

- Hur ser barn och unga på kyrkans omgivningar?
- Vad har barn och unga för föreställningar om kyrkans idé, verksamhet och praktik att utgå ifrån vid utveckling av omgivningarnas miljö och användning?
- Vilken potentiell betydelse kan en sådan utveckling av kyrkans omgivning ha för barn och unga?

3. Avgränsningar

Denna studie omfattar tankar och idéer kring kyrkogårdar i Sverige där svenska kyrkan är huvudman, vilket är flertalet. Kyrkogården som plats betraktad är i denna studie en del av kyrkans direkta utemiljö. En kyrkogård skiljer sig åt från en begravningsplats genom att kyrkogården ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad och i denna studie använder jag mig av denna definition. I bildmaterial och som bifogat underlag till enkäten vid intervjuer med respondenter har kyrkogården Hovdestalund i Västerås församling valts ut som visuellt objekt i studien. De delar som rör data från delstudie ett (I) kan omöjligt appliceras som en generell analys av svenska kyrkans arbete med barnkonventionens genomslag eller arbete med barnkonsekvensanalys (BKA) i församlingsverksamheten eller kyrkoförvaltningen i andra pastorat i landet eller inom Västerås pastorat som helhet, då både hur församlingar och kyrkogårdsförvaltningar styrs, arbete planeras och fokusområden skiftar.

Studien fokuserar på barn och ungas perspektiv som besökare eller som tidigare besökare av kyrkans miljöer i vardagen. Med barn och unga menas en person som ännu inte fyllt 18 år. Som grupp betraktad är barn ingen homogen grupp. Olika behov och förutsättningar skiljer sig åt mellan barn och unga, både inom och mellan olika åldersgrupper. I denna studie använder jag mig därför av begreppet barn och unga. För att få förståelse om hur barn och unga berörs av kyrkans utemiljö behöver de tillfrågas direkt om egna tankar och funderingar och jag har i denna studie valt att utgå från barnets perspektiv istället för barnperspektivet (den vuxnes tolkning). Barnets perspektiv är kopplat till barnets egen berättelse och förståelse av sin egen situation, inte den vuxnes tolkning av barnets upplevelse eller förståelse. Då den vuxne använder sig av sina egna erfarenheter eller känslor för att tolka situationen utifrån barnets berättelse intar den vuxne ett barnperspektiv. Barnperspektivet ska också tydligare kunna relateras till den vuxnes särskilda barnkompetens och just detta perspektiv ställer krav på professionell erfarenhet (svenskakyrkan, 2016, socialstyrelsen, 2015)

Studien har heller inte till syfte att studera barnets perspektiv på sorg eller religion varför områdets frågeställningar avgränsas till att beröra frågor kring kyrkogården som möjlig hälsofrämjande utomhusyta i staden för aktivitet, mental återhämtning eller avslappning där kyrkogården ses som en del av vår byggda offentliga gröna miljö i en stadsnära kontext.

4. Teori

Detta kapitel ämnar redogöra för teoretiska utgångspunkter som examensarbetet baseras på utifrån studiens frågeställningar och syfte. I denna studie berör jag både "prospect refuge theory" (Appleton, 1975), teorin om "Affordances" (Gibson, 1979) men även teorier om meningsskapande och identitet kopplat till barn och ungas preferenser i utomhusmiljön. Det finns naturligtvis flera andra teorier som skulle kunna vara lämpliga men då forskning för barn och unga om behovet av lugn, stilla miljö är mer sparsam med utgångspunkt i barnets perspektiv valde jag dessa för att sätta en gräns av flera möjliga alternativ.

4.1 Barn och ungas identitetsutveckling

Den första plats som barnet upplever känslomässigt är där familjen finns i hemmet. I början av våra uppväxtår finns det inga gränser mellan jaget och omvärlden utan de första

upplevelserna av vår miljö sker där vi växer upp, där vi bor tillsammans med vår familj (Nordström, 2002, 2005). Nordström (2005) beskriver att det inte finns en skillnad i upplevelsen mellan barnets eget jag och barnets omgivning och ju äldre och mognare barnet blir känslomässigt och intellektuellt, relaterar barnet på olika sätt till sin fysiska omgivning. Reviret utökas och nya erfarenheter byggs på den egna identiteten och upplevelser av den fysiska miljön utanför hemmet. En större utvecklingspsykologisk förändring sker enligt Nordström under puberteten där barnet pendlar mellan barnet eller att vara vuxen där barnet som ung individ skapar sig en identitet och den enskilde individens förmåga att självständigt skilja på olika händelser i omgivningen, i motsats till föräldrar eller andras uppfattningar, som att införliva dessa med egna tankar, tolka abstrakta begrepp och självupplevda erfarenheter utan att ha nära tillgång till dem (Nordström, 2005). Nordström menar att det är först i tonåren som barnet ”utvecklar en tankemässig förståelse av omvärlden och i sina tankar kan relatera till platser” (Nordström 2002 sid 20). Författarna Evenshaug, Hallen (2001) resonerar även dem om att barnet som tonåring tar ställning och börja bilda egna uppfattningar om sin omvärld, att passa in i samhället, utveckla en egen moral och politik samtidigt som den självständiga ”jag identiteten” utvecklas (Evenshaug, Hallen 2001 sid 306). När det gäller utvecklingen av den självständiga jag identiteten resonerar författarna Evenshaug Hallen (2001) rör barnet frågor om tro och livsåskådning² men pekar samtidigt på att de individuella skillnaderna är mer skiftande under ungdomsåren än senare i livet som vuxen. Detta får till följd att livssyner som utvecklas kan både vara oberoende och en blandning av etablerade religiösa eller ideologiska auktoriteter. Ungdomar har ett utvecklat intresse för existentiella frågor som rör livets mening, frågor som rör skuld, rätt och fel, ensamhet och tillhörighet (Homburger, 1968 citerad i Evenshaug Hallen, 2001 sid 307). Sörensen (2003) berör även barn och ungas värderingar i sin studie och menar att unga av olika skäl skaffar sig annorlunda centrala normer och värderingar än de äldre i sin grupp vilket får till följd att samhället kan förvänta sig att behålla dessa värderingar på lång sikt.

4.2 Barn och ungas perspektiv i närmiljön

Enligt Kyttä (2004) har forskningen kring barnens oberoende och självständiga vistelse utomhus historiskt sett handlat om tre huvudsakliga metoder. Den första definitionen handlade om barnens geografiska territorium för lek utanför hemmet och studerade hur långt barnen fick gå och röra sig. Senare forskning pratar mer om definitioner av barns oberoende rörelsemönster som en form av tillåtelse att röra sig fritt där föräldrarna sätter upp reglerna för vad som är görligt utomhus eller inomhus, hos bekanta eller vid besök i offentliga miljöer (Pacilli m fl 2013, Prezza m fl 2005). Den tredje definitionen har handlat om studier av barns oberoende rörelsemönster inom en speciell tidsperiod genom användandet av mobila stegräknare eller GPS sändare (Kyttä, 2004). Byungho, Jongmin (2006) menar att tonvikten av barn och ungas perspektiv på utomhusmiljön har legat på kvalitativa studier i form av självskattningsformulär. Barn och unga har fyllt i deras egna upplevelser med standardiserade mätmetoder där hänsyn tagits till psykologiska (e g restorativa) effekter på barn med kognitiva sjukdomar som ADHD eller olika studier som observerat rörelsemönster utomhus. Byungho, Jongmin (2006) påpekar att flera studier även kopplas till barn och ungas favoritplatser i utomhusmiljön utöver rekreativa effekter av vistelse i naturen där författarna nämner (Korpela m fl 2002,1991) som studerat påverkan på barn och ungas självkänsla

---

² Livsåskådning definieras som bilden av sig själv och ens erfarenheter i ljuset av ett helhetsinriktat sammanhang (ne.se)

genom de mindre rummen eller (Sobel, 1990) forskning om personliga platser i utomhusmiljön som hemliga ställen att hämta kraft ifrån. Trots omfattande forskning om barn och ungas användande av närmiljön menar författarna att forskning saknas om barn och ungas upplevelse av platser som barn och unga normalt sett inte använder eller tycker är intressanta eller viktiga (Byungho, Jongmin, 2006 sid 52). I studier av (Moore, 1986) och (Kyttä, 2004) nämns att barn och unga kan uppskatta att röra sig på platser utanför föräldrarnas kontroll men att detta område är under utforskning.

Under senare år har forskare i både västvärlden och i utvecklingsländer studerat hur barn och unga får röra sig fritt i stadsmiljön, utan sällskap av andra vuxna. Generellt visar forskning att barn och unga på olika sätt är förhindrade att röra sig fritt i våra städer dels genom att barn och unga skjutsas till olika skol- eller fritidsaktiviteter och att skjutsandet kan vara ett sätt för föräldrarna att umgås mer med sina barn (Kyttä, 2004). Restriktioner i användandet av utemiljön för barn och unga, antingen i form av trafik eller av rädsla begränsar barn och ungas räckvidd och rörelse utomhus (Korpela m fl, 2002) och menar vidare att genom att begränsa barn och ungas rörelsefrihet begränsas också barn och ungas möjlighet att hitta olika typer av platser som är tillgängliga och skulle kunna användas för både självreglering eller känslomässiga upplevelser. Widdop Quinton (2015 sid 69) beskriver i sin avhandling att det finns studier som pekar på att flera olika typer av platser behövs utomhus, ibland även platser som uppfattas som lite riskabla och där ungdomar kan experimentera med vuxnas beteende som en del av deras egen utvecklingsprocess. Widdop Quinton (2015) påpekar att platser för barn och unga med olika kvaliteter behövs under uppväxten för ett strukturerat eller ostrukturerat utforskande av miljön.

Utöver restriktioner för framför allt yngre barns självständiga utforskande av utomhusmiljön visar forskning att barnens begränsningar i utomhusmiljön också kan relateras till föräldrarnas uppfattning om sociala faror utanför hemmet. Valentine (1997) visar i sina studier om barn och ungas användande av offentliga platser att barn har ett väl utvecklat internt nätverk som används för att söka information om säkra eller farliga platser. Rudner (2012) och Valentine (1997) menar att barn och unga behandlas av vuxna som om de har mindre information och mindre erfarenhet av den egna utomhusmiljön men att det snarare är tvärtom. Att barn och unga har en god uppfattning om deras närmiljö och som sådana är experter på den.

4.3 Att se och inte synas

Barn och ungas användande av utemiljön och deras preferenser visar att barn och unga är intresserade av miljöns funktionella aspekter mer än de estetiska värdena av miljön där miljön och preferenserna följs åt rent funktionellt, vad det "går" att göra i miljön – klättra, springa, gå, plocka grenar eller att känna på vattnet (Whitehouse m fl, 2001, Mårtensson, 2013). En trygg, grön utomhusmiljö anses också vara viktig som tillåter unga att se och inte synas och som ger möjlighet för barn och unga att röra sig fritt (Dyment och Bell, 2009, Mårtensson, 2014, boverket, 2017) men att äldre barn och unga som grupp betraktad verkar uppskatta platser med fler element i omgivningen som ger dem överblick (prospect) (Heerwagen, Gregory 2008 citerad i Marcus, Sachs, 2014 sid 23).

Appleton (1975) menar i sin teori om "Prospect and Refuge" att vår preferens för naturen är evolutionärt betingad och att de olika fysiska element vi uppskattar i miljön som omger oss kan härledas till den tiden vi som människor var jägare och samlare. Appleton menar att vi

människor fortfarande letar efter element i miljön som ger skydd, säkerhet, vatten och ljus och som motsats undviker vi miljöer som signalerar fara. Prospect Refuge teorin utgår från att vi människor letar efter platser i miljön som ger oss möjlighet att se ut över området (prospect) från en säker utkikspost utan att bli sedda eller som utsätter oss för fara (refuge) (Appleton, 1975, Bell m fl, 2001) och att vi människor har en stark preferens för platser i omgivningen som ger skydd (refuge) speciellt när vi upplever stress. (Marcus, Sachs, 2014).

Gibson (1979) utvecklar i sin teori "Perception and Affordances" att miljön som omger oss erbjuder utöver fysiska element som skydd eller utsikt även emotionella och sociala dimensioner och själva utgångspunkten för hur vi upplever vår miljö och interagerar med den beror både på individens preferenser av objekt i miljön som miljön i sig. Gibson menar att begreppet "affordances" som kan översättas med miljöerbjudande (ne.se) pekar på att samma miljö inte erbjuder samma funktion eller upplevelse för oss som individer. Gibson beskriver att skillnader finns både gällande vilka element i omgivningen som vi reagerar på, våra individuella behov, känslor och avsikter vi har i miljön, anpassade efter våra olika fysiska och psykiska förutsättningar (Gibson, 1979). Trots en del kritik mot teorin som alltför inriktad på omgivningen i form av fysiska attribut menar Gibson att viktiga faktorer för hur vi upplever vår omgivning har stor påverkan av miljöns sociala och kulturella värden – miljöer som omger oss påverkas av närvaron av andra människor genom bl a sociala samspel (Gibson, 1979, Clarc, Uzzell 2002, 2006). Chawla (1992) och Byungho, Jongmin (2006) behandlar i andra studier att barn och unga ofta nämner naturområden, skogar, parker och lekplatser som favoritplatser i utomhusmiljön, men att observationer visar att barn och unga i praktiken inte använder dessa områden, utan snarare använder torget i centrum, gatan eller en tom parkeringsplats i sin närmiljö som favoritplatser. Forskning kopplat till utemiljön runt skolor och användandet av skolträdgårdar i undervisningen av Chawla m fl (2014) visar att en grön utemiljö där yngre barn ges möjlighet att springa i skogslandskap och för äldre barn och unga möjligheter att använda skolträdgården för plantering, fick detta till följd, att barn och unga använde den gröna skolmiljön som en plats för rekreation och som en metod att minska stress. Studier av sjukhusmiljöer med omgivande trädgårdar och grönska visar på liknande resultat där det upplevs som viktigt för barn och deras familjer med tillgång till trädgårdar och grönska för stressreducering och som stöd i läkande processer (Horsburg, 1995, Kaplan och Kaplan, 1983 citerad i Whitehouse m fl, 2001 sid 302). När det gäller äldre barn och ungas behov i sjukhusmiljöer visar en studie av Hutton (2005) att speciellt ungdomar har ett stort behov av en privat sfär där de kan dra sig tillbaka för lugn och ro, både i det egna sjukhusrummet som när de besöker de mer publika rummen på sjukhuset. Hutton (2005) menar att ungdomar som patienter på sjukhus har ett stort behov av att ha kontroll över sin situation.

4.4 Känslan av plats

Människor skapar sig en identitet i relation till de platser de vistas på vilket hör ihop med platsens egenskaper men också vad människor säger och gör på platsen. Den emotionella erfarenheten vi får av en plats är också påverkad av andra som besöker platsen och för yngre barn är oftast föräldern den viktigaste länken mellan barnet och barnets upplevelse av platsen. Hur barn och unga använder miljön eller får använda miljön beror såldes inte enbart på platsens miljöerbjudande utan också vad vi som vuxna tillåter att barn och unga får göra på platsen. Valentine (1997) menar att människor runt barnet kan fysiskt och mentalt ändra barnets upplevelse och roll i utomhusmiljön genom att stärka interaktion eller förbjuda andra. Genom att vi lär oss mer om barn och ungas känslor och uppfattningar om en plats kan vi

också förstå de processer som utvecklar barn och ungas användande av platsen (Bartos, 2013). Känslor som lycka och trygghet är positiva känslor som kan präglas i barn och unga relaterade till en specifik plats, likväl som negativa känslor som smärta, saknad och obehag menar Chawla (2014) och fortsätter, att vi borde ha förståelse för att både positiva och negativa känslor associerade med en plats kan uppstå samtidigt oberoende av varandra och att känslor relaterade till en plats präglas tidigt och inte alla gånger är enkla att förutse. Av denna anledning påpekar Chawla (2014) att vi behöver fortsätta att utveckla vår forskning av barn och unga då både platsanknytning och upplevelser av platser under vår uppväxttid påverkas ständigt och aldrig är statisk

Barn och ungas användande och rörelser i utomhusmiljön på egen hand styrs av den egna fysiska, sociala, kognitiva och känslomässiga utvecklingsnivån och både den egna flexibiliteten som den flexibla miljön ger barn och unga möjlighet att använda sig av självreglering av såväl fysiska som kognitiva behov och de egna emotionella erfarenheterna av miljön – positiva som negativa (Korpela m fl, 2002, Kyttä 2004). En studie av finska 17-18 åringar och deras val av favoritplatser för restoration och självreglering (Korpela m fl (1992), Regan, Horn (2005) visade att de flesta ungdomarna kunde ange en speciell plats som betydde mycket för deras förmåga att kunna självreglera men att elva procent av de tillfrågade ungdomarna vidhöll att de hade flera olika favoritplatser beroende på deras känslor och humör. Mårtensson (2009) menar i sin forskning om barn och ungas utemiljö att samhället behöver erbjuda miljöer som inte enbart stödjer barn och ungas aktiviteter för rörelse, sport och lek men även för det enskilda mötet med stillhet, observation och sinnliga upplevelser som följd. Vi behöver fler studier av utemiljöns betydelse och potential för stillhet och återhämtning för barn och unga där tidigare forskning visar att platser för kontemplation, stillhet och självreglering är mer outforskade. Sammantaget visar forskningen att den byggda miljön och närhet till grönområden kring våra bostäder ute i våra städer och skolor spelar roll för barn och ungas behov. En flexibel utomhusmiljö handlar om att skapa mötesplatser där delaktighet som passivt deltagande, socialt eller observation av andra på håll ges tillfälle och att platser utomhus, som ger skydd och skapar trygghet i en avslappnad miljö, är speciellt viktigt för ungdomar (Dyment, Bell, 2009, Mårtensson, 2014, boverket, 2017). Det finns behov av flera olika platser i vår nära omgivning som omfattar flera olika känslor och humör. En plats handlar inte enbart om att platsen i sig som ett fysisk, avgränsat område av olika fysiska element eller attribut, utan ett område blir till en plats när man fyller platsen med mening eller personliga känslor (Tuan, 1977, Dempsey m fl, 2014). Prohansky m fl (1973) och Dempsey m fl (2014) menar att både den sociala struktur som finns på en plats och att hur andra människor använder platsen påverkar upplevelsen av platsen.

5. Metod

5.1 Utgångspunkter

För att få bredare förståelse innan studiens genomförande och för att skapa förutsättningar för en översikt vad som skrivits inom området, sökte jag igenom tidigare examensarbeten och avhandlingar med avsikt att studera källmaterial och referenser. Jag använde mig av sökmotorer som Epsilon och Primo och använde mig av sökord på svenska som "kyrkogård", "barnperspektiv och barnets perspektiv", barn och unga", "ungdomar", "utemiljö", "rekreation", "platsanknytning", "återhämtning", "tillgänglighet". Sökord på engelska har varit: "recreation", "contemplation", "church yards", "cemetery" AND "cognitive", "health" AND "child", "adolescent", "youth".

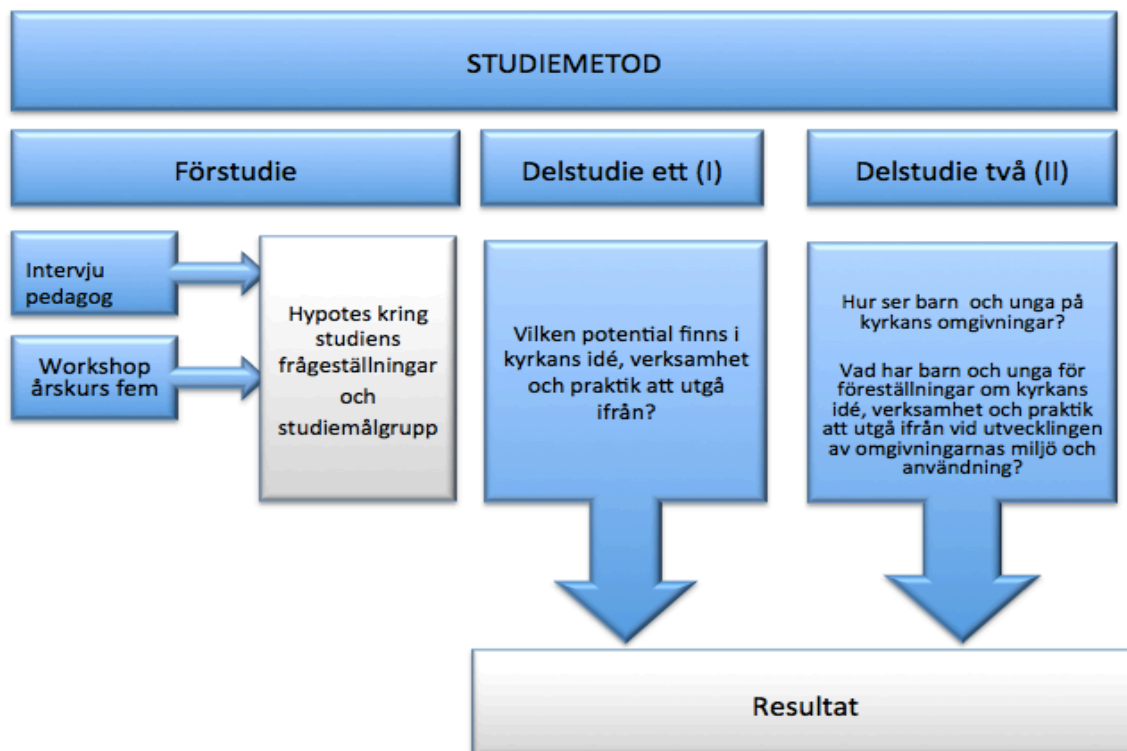
Jag utvidgade även området i ett försök att hitta infallsvinklar inom hälsa och sjukvård och det resulterade i flera referenser kopplade till hälsa-rekreation-sjukhusvård då det finns forskning både ur barn perspektivet som barnperspektivet. Utifrån mitt syfte i denna studie var det svårt att hitta vetenskaplig litteratur och genom att studera tidigare forskning inom sjukhusmiljöer var tanken att få en uppsättning teman som skulle kunna appliceras på denna studie. Barnets perspektiv på kyrkogården som utomhusmiljön var viktigare än att ändra inriktning till barnperspektivet även om det innebar större svårigheter att hitta forskning och vetenskapliga artiklar med denna studies utgångspunkt.

År 2011 genomfördes för första gången en nationell enkätstudie, beställd av Rådet för Begravningsfrågor (bestående av medlemmar från Svenska kyrkan, svenska kyrkans arbetsgivareorganisation och Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, SKKF), ”Begravning 2011”, där huvudsyftet med studien var att ta reda på hur kyrkogårdar och olika tjänster i samband med begravingar uppfattades och hur resultatet från enkäten senare kunde vara underlag för att servicen till allmänheten kunde utvecklas samt förbättra planeringen av framtida kyrkogårdar. Vid genomgång av resultatet kopplat till denna studies målgrupp kunde tyvärr inga studiemålgruppsanpassade kommentarer härledas och som sådana eventuellt ligga som underlag i teoriavsnittet, då respondenterna i ”Begravning 2011” delades in i fyra generationer och gruppen med yngst deltagare, generation Y, innehöll respondenter födda 1976 och senare. Det finns tidigare uppsatser, om än få, som tar upp barnets perspektiv på kyrkogården som rekreativ miljö. Studien ”Kyrkogården i framtiden – ur ungdomars perspektiv” (Sörensen, 2003) berör både kyrkogården som fysisk och social plats och målgruppen äldre ungdomar, 18 år och äldre. Studiens syfte och frågeställningar rör visioner och föreställningar som finns om en framtida kyrkogård och metoden som användes i studien var enkät, uppsatsskrivning och rundvandring på en kyrkogård i Landskrona. När det gällde studiens syfte och frågeställningarna rörande visioner och föreställningar om en framtida kyrkogård framkom det i studien att kyrkogården ansågs vara ett ställe med plats för kulturella värden, gemenskap med tidigare generationer och känslor. Av resultatet från studien framgick även att ungdomarna tyckte att det var främmande att använda kyrkogården som en park eller museum, att kyrkogården inte gav naturupplevelser mitt i staden eller att kyrkogården var en plats att använda vid en krissituation (Sörensen, 2003 sid 9).

Inom den svenska kyrkan fattas en mängd beslut i olika nivåer och år 2012 tog den svenska kyrkan beslut om att barnkonsekvensanalyser skulle genomföras inför alla beslut i kyrkoråd. Man menade att svenska kyrkan som idéburen organisation borde ligga i framkant vad gäller barns rättigheter då svenska kyrkan har en stor barn – och ungdomsorganisation och att det i kyrkoordningen står att ”I kristen tro intar barnen en särställning och de behöver därför särskilt uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet”(svenska kyrkan/kyrkoordningen sid 5). Som stöd i arbetet med hur man i verksamheterna tar hänsyn till barn och ungas rättigheter har en handbok utformats (svenskakyrkan.se, 2016). Handboken berör frågeställningar hur barnkonventionen kan tolkas och användas i kyrkans olika verksamheter- hur barnperspektivet kan säkerställas, eventuella intressekonflikter, delaktighet i beslutsprocesser, påverkan på budgetplaner, hur församlingen tänker och planerar med hänsyn till barnet, barnets livssituation och hur barnets olika erfarenheter tas till vara i pastoral program. Barnkonsekvensanalysen genomförs genom en fem stegs modell där framförallt de första tre stegen utgjorde beslutsunderlaget för en analys – Kartläggning, Beskrivning, Analys (steg ett–steg tre) samt Beslut och Utvärdering (steg fyra och fem)(svenskakyrkan, 2016).

5.3 Insamling av data och studiedeltagare

Studien omfattade tre delar – förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två (II). En förstudie eller pilotstudie kan innebära att man i liten skala provar sin undersökningsmetod eller hur studien ska genomföras praktiskt och i en kvalitativ undersökning kan förstudiens avsikt vara att studera egenskaper eller innebörden i olika processer (Olsson & Sörensen, 2011). Förstudien i denna uppsats kan sägas vara endogen, en icke-struktur, och samtidigt formativ eftersom syftet med förstudien var att närmare precisera frågeställningar och hypoteser. Då studier genomförs av komplexa ämnen, miljöer eller avsaknad av teori föreslås en induktiv ansats (Braun & Clarke, 2006), vilket innebär att data samlas in med öppenhet och att man som ansvarig för studiens genomförande direkt kan samla in data, varav förstudien användes som metod för detta. Genom att diskutera med pedagogiskt utbildad personal och med hjälp av workshopen som underlag i förstudien ville jag dels få en djupare förståelse för hypoteser kring ”barnperspektivet och barnets perspektiv”, ”förhållandet mellan religion och skolan”, ”tankar om barnkonventionen i skolans miljö” och ”relevant ålder på studiemålgrupp”, dels om workshop var ett möjligt studieverktyg och då inom skolans verksamhet alternativt djupintervjuer, samt att på ett tidigt stadium undersöka hur en process av denna studie skulle kunna utformas och få inspel kring studiens frågeställningar, syfte och avgränsningar. Förstudien påverkade både vikten av behovet av ett fördjupat resonemang kring kyrkogården som plats och som offentlig miljö, att i senare djupintervjuer inkludera resonemang kring kyrkans och skolans roll i samhället och att yngre barn gav uttryck för att både frågor och studiens ämne var abstrakt och svårt att resonera om (Se bilaga 1 för frågeställningar och svar). Förstudien påverkade både hypotes, val av metod, urvalsgrupp och att både precisera och arbeta vidare med problemställningar och syfte till delstudie ett (I) och delstudie två (II). Se figur 1.

Figur 1. Översiktsbild över studiens metod innehållande förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två (II)

Vad gäller studiemålgrupperna i delstudie ett (I) samt delstudie två (II) har varje person som intervjuats en egen unik uppfattning om ämnet och syftet med studien var inte att definiera svenska kyrkans arbete med barn och unga eller barn och ungas preferenser som grupp betraktat då barn och unga inte är en homogen grupp som kan definieras efter mognad, ålder, kön. De personliga och individuella egenskaperna varierar och är unika. Därför dras inga studiemålgrupps specifika slutsatser från studien som helhet.

5.4 Insamling av data i delstudie ett (I).

Delstudie ett (I) omfattade djupintervjuer med proffsinformanter för att undersöka arbetet med barn och unga i kyrkans olika verksamheter som församling och kyrkoförvaltning inom Västerås Pastorat och Lomma Församling. Då barnkonventionen har ratificerats av Sverige och syftar till att säkerställa att barns rättigheter finns med i beslutsfattande och en del av arbetet i all offentlig verksamhet var en första ansats i studien att undersöka hur en kyrkogårdsförvaltning skulle kunna arbeta utifrån valda delar av barnkonventionens artiklar och barnperspektivet förvaltningens verksamhet. Konventionen består av 54 artiklar, där fyra anses vara huvudparagrafer, eller principer, och som sådana vägledande för tolkningen av de övriga artiklarna (unicef.se). Artikel två, tre, sex och tolv kallas för de fyra huvudprinciperna. Artikel två handlar om alla barns lika värde, artikel tre och sex handlar om barnets bästa och om andlig, social och psykisk utveckling och artikel tolv handlar om barnets rätt att kunna påverka och uttrycka sina åsikter. Kyrkan och kyrkans omgivningar är en del av en kulturmiljö som beskrivs som ”det samlade uttrycket för människans materiella och immateriella påverkan på den omgivande miljön”(Prop. 1998/99:114, kulturanalys sid 5). Detta får till konsekvens att kyrkans utemiljö omfattas av både kulturmiljölagen, miljöbalken och plan – och bygglagen och kyrkogården som plats har skydd enligt 4 kapitlet i kulturmiljölagen vilket får till följd att alla kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser inom Svenska kyrkan som är anlagda innan år 1940, omfattas av tillståndsplikt (kulturanalys.se/miljöstatistik). Med anledning av mångfalden av olika legala krav som en plats som en kyrkogård omfattas av ansågs en uttolkning av utomhusmiljön eller kyrkoförvaltningens arbete med utgångspunkt i barnkonventionen vara alltför omfattande som delstudie i denna uppsats. I de kvalitativa djupintervjuerna med proffsinformanterna har dock frågor med barnkonventionen inkluderats som delfrågor på temat barnkonventionens roll och påverkan i verksamheten. Ett exempel på frågeställningens utformning har gällt hur artikel 12 ur barnkonventionen, som innebär att barn ska få komma till tals i alla frågor som rör dem och ge barn och ungdomar möjlighet att påverka, och hur detta skulle kunna röra beslut i kyrkogårdsförvaltningar och församlingsarbetet? Under intervjuerna med proffsinformanterna i delstudie ett (I) användes barnperspektivet och i dialogen under intervjuerna vävdades således barnkonventionens grundprinciper in sett till informanternas tankar, praktiska erfarenheter och arbete med barn och unga.

5.5 Insamling av data i delstudie två (II).

Delstudie två (II) hade till avsikt att ta reda på barn och ungas egna tankar och beskriva hur barn och unga såg på kyrkans omgivningar och vilka föreställningar som barn och unga hade om kyrkans idé, verksamhet och praktik att utgå ifrån vid utveckling av omgivningarnas miljö och användning. I delstudie två (II) användes fotografier från Hovdestalunds kyrkogård som visuellt objekt i studien. Studien avgränsar till kyrkogården som en offentlig plats och valet

föll på Hovdestalund i Västerås med anledning av att Hovdestalund är den största kyrkogården i Västerås pastorat sett till area, har varierande miljö och flera olika möjliga rekreativa platser som eventuellt kunde tilltala och väljas av flera olika användare av platsen. Kyrkogårdsförvaltningen uttryckte också en önskan och intresse av att Hovdestalunds kyrkogård kunde användas som visuellt objekt i studien.

Kyrkogården Hovdestalund är den största kyrkogården av alla 23 kyrkogårdar inom Västerås pastorat, sett till ytan med sina 35 hektar (av totalt 53 hektar) och med 13 000 gravplatser. Kyrkogården ligger i närheten av Svartån och är belägen ca fyra kilometer utanför Västerås centrum. På Hovdestalund finns gravformer som kistgravar, ask gravlund och minneslund och på den nordvästra sidan finns ett område för "Icke kristnas begravningsplats" som i första hand är ett muslimskt kvarter (område) på kyrkogården. Minneslundan på Hovdestalund togs i bruk redan år 1959 och är en av de äldsta minneslundarna i Sverige. Framför kapellet finns en stor gräsmatta som är kyrkogårdens reservyta. Med reservyta menas en yta som sparas för gravplatser vid händelse av större epidemier eller krig.

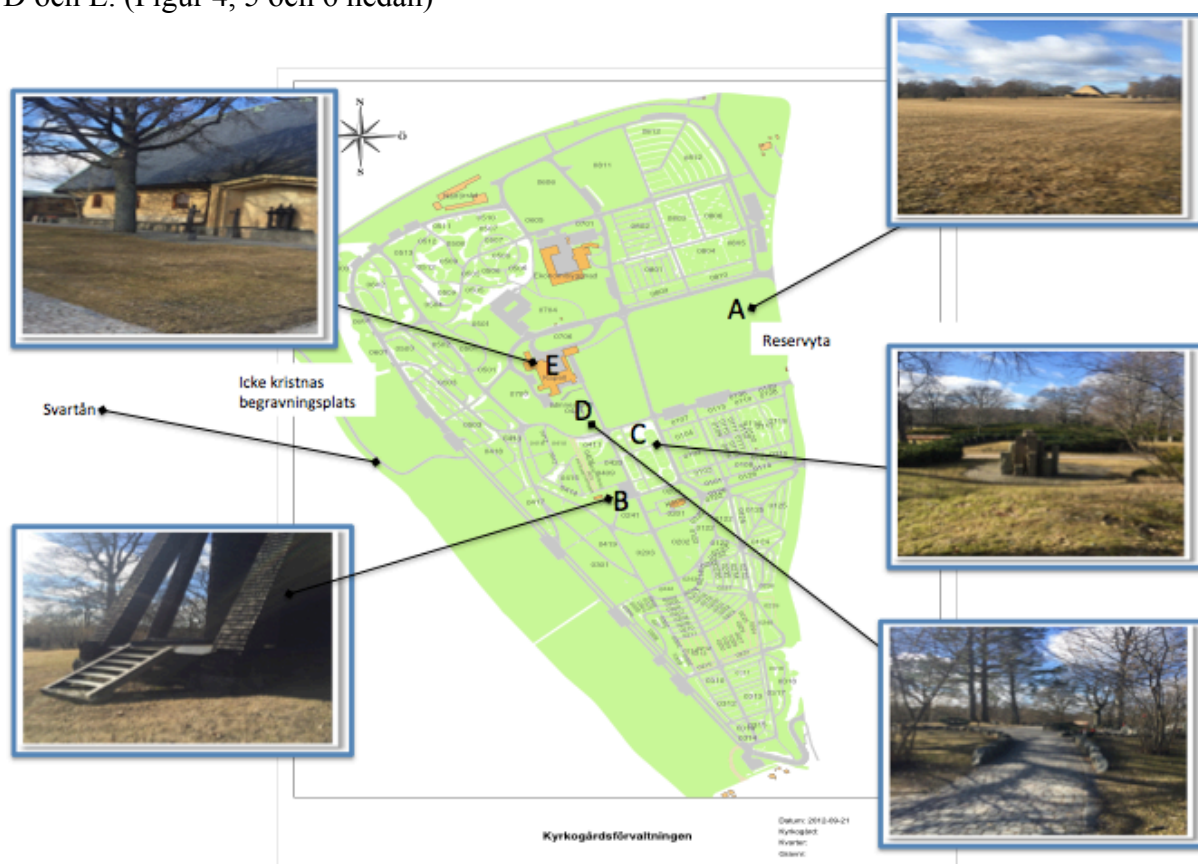

Figur 2. Karta över Hovdestalunds kyrkogård Västerås pastorat samt översiktsskild Hovdestalund kyrkogård (Google.se) Google Maps and Google Earth have built-in print functionality. You may print Content for non-commercial use and enlarge it. This includes research papers, internal reports, presentations, proposals and other related professional documents., 2017

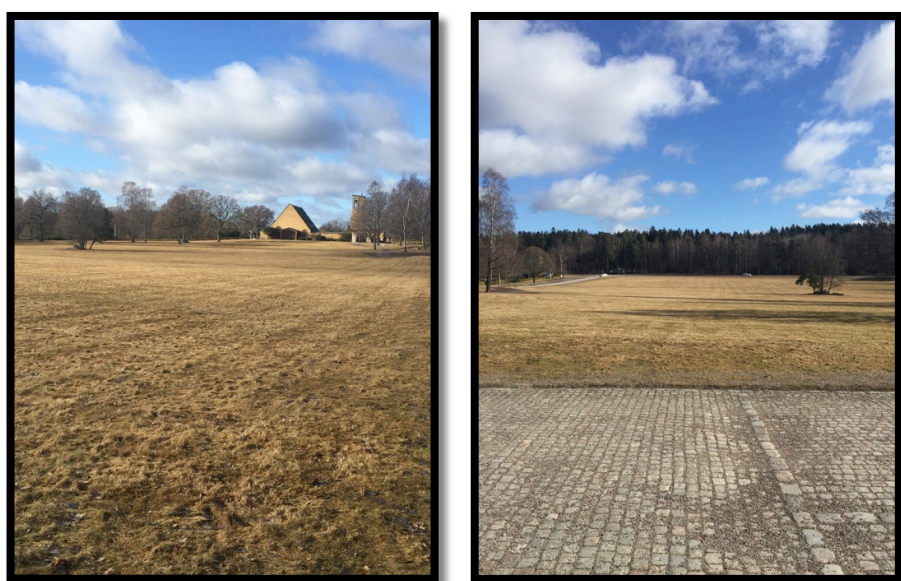
Syftet med kyrkogården som visuellt objekt i studien var att söka ta reda på vilken delplats på en kyrkogård som informanterna aldrig tidigare hade besökt som de skulle välja för en stunds återhämtning med rekreativa/självreglerande värden alternativt vilken plats de skulle undvika. Frågorna var: Vilken plats på kyrkogården skulle du välja för en stunds lugn och ro/eftertänke? Vilken plats på kyrkogården skulle du inte välja? Varför? Platserna valdes ut

dels med stöd från kyrkogårdsförvaltningen i Västerås som pekade ut de tre platser där de av erfarenhet upplevde att barn och unga samlades av olika anledningar, för att besöka en anhörigs begravningsplats, medverka vid begravning eller passera förbi. Detta gällde plats A, D och E. (Figur 4, 5 och 6 nedan)

Figur 3. Översiktsskarta Hovdestalunds kyrkogård (google.se) med fem delbilder över platserna A-E som visuellt objekt till delstudie två (II) Google Maps and Google Earth have built-in print functionality. You may print Content for non-commercial use and enlarge it. This includes research papers, internal reports, presentations, proposals and other related professional documents, 2017.

Figur 4. Stor öppen yta, gräsplan (Plats A)

Figur 5. Minneslund (Plats D)

Figur 6. Kyrkobyggnad- Kapell (Plats E)

Platserna markerade med B och C lades till med utgångspunkt i teoriavsnitt där båda platserna var de mest markerade i området som platser på kyrkogården med möjlighet att både delta, vara ifred och att observera utan att synas i omgivningarna som i övrigt bestod av gravplatser. Skillnaden mellan Plats B (Stavkyrkan) och Plats C (Natur med sten monument) var att Plats C bestod av fler element i form av orörd natur, liknade en skogsglänta med stora stenar, stora träd och växtlighet i form av buskar runt om nära en större knutpunkt av gång- och cykelbanor på kyrkogården. Se figur 7 och figur 8 som platser valda med utgångspunkt i teoriavsnitt.

Figur 7. Äldre stavkyrka, kapell (Plats B)

Figur 8. Natur, glänta med stenmonument (Plats C)

5.6 Rekrytering och urval

Urvalet av samtliga informanter till förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två, genomfördes enligt ”snöbollsmetoden” vilket innebär att den som intervjuades medverkade eller gav tips på andra som kunde vara lämpliga eller ville bli intervjuade (Widerberg, 2002). Till förstudien användes email där intresse för att delta i studien beskrevs och till personer som i sitt yrkesutövande hade erfarenhet av barn och unga i olika åldersgrupper inom skolämnen relevanta för denna studie, som samhällskunskap och religionskunskap. För delstudie ett (I)

var Västerås kyrkoförvaltning den första kontakt som togs som i sin tur hänvisade mig till informanter inom Västerås församling. För att få erfarenheter från andra församlingsverksamheter togs kontakt med företrädare inom Helsingborgs Församling som hänvisade till Lomma Församling. För delstudie två (II) togs både kontakt med företrädare inom Västerås Församling, Lomma Församling, och kriterierna för deltagandet var barn och unga under 18 år med intresse både för studiens frågeställningar och som besökare av kyrkans miljö. Jag letade efter personer i mellersta och södra Sverige och en ambition var att intervjua både flickor och pojkar. Då studien omfattade barn och unga under 18 år fick de som var intresserade av att delta information att lämna till anhöriga föräldrar/förälder (se bilaga 3). Då informanterna alla var över 15 år krävdes ingen underskrift av målsman enligt reglerna för forskning när barn och unga anses ha förståelse för vad undersökningen går ut på för deras egen del. I informationsbrevet framgick konfidenskravet, samtyckeskravet och informationskravet (etiskaradet.se). Till intervjuerna med barn och unga anmälde sig fyra deltagare till enskilda intervjuer, tre flickor i åldrarna 15-17 år och en pojke i åldern 15 år. Intervjuerna genomfördes i mars och april 2017 i mellersta och södra Sverige.

5.7 Intervjuernas upplägg

Samtliga intervjuer spelades in och transkriberades så snart det var möjligt efter det att de hade genomförts för att inkludera färskare intryck, nyanser, tonfall och ordval som annars skulle kunnat gå förlorade. Detta innebär att mönster och teman framträder under själva genomlysandet och skrivandet (Kvale, 1997, Arhne, 2011). Intervjuerna var semi strukturerade vilket innebar att en intervjuguide användes med olika typer av frågor som rörde studiens tre huvudfrågor. Till intervjuerna i delstudie två (II) med barn och unga utformade jag en kortare enkät (se bilaga 4) med frågor som var relevanta för min studie. Enkäten fylldes i innan den kvalitativa djupintervjun startade och med stöd av enkäten kompletterades de semistrukturerade intervjuerna med frågor av mer tolkande och beskrivande karaktär (Hayes, 2000). Enkäten som användes bestod av tre frågor, alla kompletterade med "Annat" och "Ge exempel" och intervjuguiden till djupintervjuerna bestod av mestadels öppna frågor, även om det förekom slutna frågor, med följdfrågor som "Kan du förklara hur du menar?", "Hur känns det?", "Vad tror du att det beror på?". Detta sammantaget för att ge de intervjuade möjlighet att svara fritt och med egna ord och denna frågeteknik anses vara speciellt viktigt när intervjuer sker med barn och unga (socialstyrelsen.se).

Sammantaget genomfördes tolv intervjuer och intervjuerna varade mellan 50 minuter till 2,5 timmar och var delvis beroende på vilken tid som fanns tillgänglig. De intervjuer som genomfördes fördelades enligt följande:

Förstudie:

- En intervju (telefon) med klasslärare åk 4-6, Stockholms Stad.
- Workshop åk 5 i ämnet religionskunskap, Stockholms Stad.

Delstudie ett (I):

- Två intervjuer (telefon) med kyrkoförvaltningschefer på kyrkogårdsförvaltningen i Västerås Församling.
- Två intervjuer (fysiskt möte) inklusive platsbesök med kyrkoförvaltningschef inom Västerås Församling.
- Två intervjuer (telefon) med kyrkoherdar inom Västerås Församling.
- En intervju (telefon) med körledare inom Lomma Församling.

Delstudie 2 (II):

- Enkät och intervju med flicka (fysiskt möte), 15 år
- Enkät och intervju med pojke (fysiskt möte), 15 år
- Enkät och intervju med flicka (fysiskt möte), 16 år
- Enkät och intervju med flicka (fysiskt möte), 17 år

Vidare gavs information om hur intervjuerna skulle genomföras, till både vårdnadshavare och intervjuade, den ungefärliga tidsåtgången och att samtalen skulle spelas in med mobiltelefon. Fullständigt informationsbrev finns att ta del av i bilaga 3. Den redovisade datan kommer inte att namnge enskilda personer utan jag har valt att ersätta namnen och personerna med

”Församling” och ”Kyrkoförvaltning” i delstudie ett (I) samt angett fiktiva namn på intervjuade barn och unga som ”Amanda” eller ”Lukas” i delstudie två (II). Efter ifylld enkät och genomförd intervju fick de unga informanterna ta del av kartan över Hovdestalund med del bilderna från fem olika platser angivna från A till E.

5.8 Genomförande av platsbesök

Sammantaget genomfördes två platsbesök vid två olika tillfällen på Hovdestalund i Västerås Församling. Vid första besöket genomfördes en rundvandring med kyrkoförvaltningschef för Västerås Församling där de platser märktes ut på en karta där man i förvaltningen hade erfarenhet av platser som barn och unga besökte och vid andra platsbesöket togs fotografier av platserna då det var bättre väderförhållanden.

5.9 Analys

Data insamlade genom intervjuerna i delstudie ett (I) och delstudie två (II) hade som helhet till syfte att öka förståelsen för frågeställningarna i studiens syfte och har av denna anledning genomförts enligt hermeneutisk ”läran om tolkning” (ne.se, 2017) metod, d v s det insamlade materialet är till för att både studera helheten av de transkriberade intervjuerna som att studera de olika delarna. Enligt denna process (tematisk analys) bryts det transkriberade materialet ned i meningsbärande enheter för att hitta olika teman. De meningsbärande enheterna kortas ned till kortare meningar/ord som i sin tur kodas efter innehållet och bildar som nästa steg subteman, vilka senare i processen sammanfattas till ett huvudtema i den slutgiltiga analysen. Braun & Clarke (2006) beskriver vikten av att gå igenom materialet genom sex olika faser under analysproceduren:

1. Genomgång av hela texten och bli bekant med materialet.
2. Markera text som inledningsvis är relevanta för studiens frågeställningar.
3. Gruppera citaten och sortera dem olika teman.
4. Revidera texten flera gånger och sortera text till varje specifikt tema
5. Genomför en slutgiltig definition av varje tema.
6. Sammanfatta intervjumaterialet under varje tema och ta med citat för att belysa temat.

Sammanfattningen av det som utgör de olika teman som kommer fram under analysprocessen (se under punkt fem till sex ovan) är det som utgör underlaget till resultatavsnitt. I första stycket introduceras processen som förklarar hur huvudteman utkristalliserar sig i materialet.

Som nästa steg fördjupas varje huvudtema separat med olika citat som belyser kärnan i studiens tre frågeställningar. Informanterna numrerades i det transkriberade materialet med bokstäver A-D i delstudie ett (I) och med siffror, 1-4 i delstudie två (II) för att kunna skilja dem åt under bearbetningen. Som ett resultat av den tematiska analysen från de transkriberade intervjuerna från delstudie ett (I) och delstudie två (II) bildades sammanlagt fem huvudteman. För att beskriva processen hur den tematiska analysen genomfördes med angränsande subteman och huvudteman, se nedan figur 9.

Meningsbärande enhet	Koder	Subtema	Huvudtema
Delstudie ett (I)			
"A" vi spar i det här fallet till våra efterkommande för vi behöver inte påverka allt utan vi kan lämna något, mer eller mindre orört till dom som kommer efter oss	Bevara	Skolan och kyrkans roll	Delad miljö
"D" Man har ju familjegudstjänst och gudstjänster för äldre	Familjegudstjänst	Skilda generationer	Delad miljö
"D" traditionellt sett är ju orgeln som är det musikaliska stödet under gudstjänsten –det gör det ju svårt att ha gudstjänst utomhus	Musik inomhus	Gudstjänstens liturgi	Delad miljö
Delstudie två (II)			
"2" Och så är det där med skolvslutningar och så. Man kommer ju alltid i kontakt med kyrkan på ett eller annat sätt när man växer upp.	Skola	Samhälle	Respekt
"1" för man kanske gifter sig på en kyrkogård eller man är där när man konfirmerar sig och vid dop. Så egentligen försiggår det sig mer positiva grejor än negativa egentligen	Positiva grejor	Trygghet	En plats att undvika eller söka upp
"2" Det är väldigt tyst och fridfullt och det kan skapa trygghet på nått sätt på dagen	Tyst	Komma från stress	En plats att undvika eller söka upp

Figur 9. Processen meningsbärande enheter, koder, subteman och huvudteman i den tematiska analysen

6. Metodreflektion

Det finns både fördelar och nackdelar med kvalitativa metoder vilka kan röra både studiens profil och upplägg, insamling av information som tolkning av densamma. Att använda den kvalitativa metoden anser jag passar som metod för större flexibilitet i syfte att fånga informanternas tankar och funderingar med utgångspunkt i studiens syfte och urvalsgrupp. I min studie valde jag att i förstudien använda mig av kvalitativ metod då min avsikt var att hålla en öppen ansats och på så sätt ges möjlighet till en djupare förståelse av empirin i detta fall då det inte finns mycket forskning kring barn och ungas utevistelse på en plats som kyrkogårdar. Ämnet för studien är komplext vilket innebar att jag som första förberedelse gjorde en översiktlig plan för eventuella kontakter, identifierade intressenter och började sondera området för att få medgivande till intervjuer. Detta stöds av Patel och Davidson (2003 sid 61) som menar att "ett viktigt steg i forskningsprocessen är att presentera idéerna för att få kommentarer och kritik". Som ensam skrivande till en studie anser jag att detta steg i processen och metoden är extra viktigt och där var förstudien och dialogen med handledaren ett viktigt moment.

6.1 Förstudie, delstudie ett (I) och delstudie två (II)

Med utgångspunkt i skollagen och barnkonventionen var syftet i förstudien att förstå skolans uppdrag i samhället, kyrkans verksamhet i stort, hur barn och ungas funderingar kan se ut och deras tankar kring kyrkogården som utomhusmiljö och på så sätt få svar på

- Varför är detta viktigt att undersöka?
- Har studien någon relevans?
- Hur kan undersökningen genomföras?
- Vilka borde intervjuas?

Det visades sig också efter inledande kontakter med personal inom skolan att det kunde finnas utmaningar att införliva denna studies syfte inom skolans verksamhet då samverkan mellan skola och idéburna organisationer och skolans uppdrag inom utbildning och undervisning enligt skollagen ska vara icke- konfessionell, vilket innebär att det inte får finnas religiösa inslag (skolverket.se). Kyrkogårdsförvaltningen i Västerås hade även under 2014 kontakt med Movium, SLU och föreslagit ett examensarbete kopplat till vilken roll barnkonventionen kunde spela för en kyrkoförvaltning. Detta med bäring på svenska kyrkans arbete med barn och unga i församlingsverksamheten. Kyrkogårdsförvaltningen i Västerås uttryckte även intresse kring barnets perspektiv och var intresserade att höra barn och ungas tankar kring kyrkogården som miljö. Under de inledande samtalen i både förstudien och delstudie ett (I) framgick det att kyrkogården som utomhusmiljö var mycket komplex varvid studiens syfte ändrades. Efter förstudien och delstudie ett (I) beslöt jag att utgå från studieobjektens tankar och idéer och till delstudie ett (I) lägga till den egna idén av analysen- det vill säga vilken uppfattning jag själv får om vilka delar och dimensioner av mina frågeställningar som ska vara i centrum och som jag har hämtat från förstudien.

Som metod att analysera teman kan man använda sig av två principer – det teorinära förhållningssättet eller empirinära förhållningssättet. Det teorinära förhållningssättet innebär att man utgår från en eller flera teorier som man vill belysa via empirin, medan man i det empirinära förhållningssättet i huvudsak utgår från det empiriska materialet. Analysen består i det senare fallet av teman som utkristalliserar sig i materialet och jag ansåg att denna metod var den mest lämpliga att använda i analysen av datan med stöd i att Widerberg, 2002 rekommenderar också detta förfarande för kvalitativa undersökningar, inte enbart för innehållet i sig utan för att kartlägga teman som inte sägs och som döljs i ”tystnaden” (Widerberg, 2002, Kvalitativ forskning i praktiken sid 145).

Valet att använda Hovdestalund som ett visuellt objekt i delstudie två (II) var att med olika delbilder från Hovdestalund försöka illustrera utomhusmiljön på kyrkogården som möjlig rekreativ utomhusyta med angivna delplatser A-E. Delbildernas kvalitet, vinklar och tidpunkten när de togs med hänsyn till årstidsväxlingar kan ha påverkat respondenternas val av delplats och att detta i sig som enskild faktor skulle ha påverkat valet av plats för rekreation eller återhämtning likväl den plats som respondenterna valde bort. Det fanns även ett övergripande syfte att skilja på var kyrkogården Hovdestalund fanns rent geografiskt och var informanterna i delstudie två (II) var bosatta. Tanken var att försöka använda Hovdestalund kyrkogård som visuellt objekt i studien som vilken kyrkogård som helst i den byggda offentliga miljön och minimera upplevelsen av att informanterna primärt hade kopplingar till Hovdestalunds kyrkogård som en miljö där en nära anhörig eventuellt låg

begravd. Detta antagande är på intet sätt en absolut sanning, eller möjligen relevant, men tanken var att detta resonemang skulle fungera som riktmärke till valet att skilja på kyrkogårdens geografiska plats och där de unga respondenterna var bosatta för att på detta sätt ge en möjlighet att via det visuella materialet, kunna relatera till kyrkogården som ett grönt uterum och inte primärt en "begravningsplats" för den enskilde. Nackdelen med detta resonemang innebar samtidigt att jag redan från början av studien riskerade att både överbetona platsens betydelse och begränsade därmed informanternas synpunkter på studiens frågeställningar men ambitionen var att det visuella objektet skulle vara ett stöd för ämnesöverskridande tankar.

Innan varje enskild intervju i delstudie två (II) fick informanterna fylla i en enkät (se bilaga 4) och som delmetod var tanken var att få ett enskilt underlag till de kvalitativa intervjuerna och skapa förutsättningar för en inledning vid de olika intervjutillfällena som om möjligt kunde anses vara en liknande process oberoende av hur intervjun senare förlöpte och att jag därmed säkerställde data kopplat till studiens frågeställningar. Enkätsvaren som sådana vävdes senare in i respondenternas svar och tolkningar. Detta innebar att intervjuerna i delstudie två (II) innehöll tre olika faser – enkät, intervju samt bildmaterial Hovdestalund- men som studieprocess flyter dessa in i varandra och blir parallella, stödjande metoder. Av denna anledning kommer ingen separat redovisning av enkätsvaren att ingå i studien (se bilaga 5).

6.2 Genomförande

Som förstudie genomfördes en telefonintervju med lärare inom Stockholms Stad för att resonera kring ämnen, teman och relevanta frågor kopplade till studien och hur frågeställningarna skulle kunna införlivas i undervisningen på lämpligt sätt (bilaga 1) Under intervjun framkom tankar om behovet av konfidentialitet, att utmaningar fanns kring skollagen kopplat till kyrkans och skolans roll i samhället och att det var lämpligt att minimera frågeställningarna till workshopen i huvudsak till några få övergripande frågor för att få plats att resonera under en 45 minuters lektionstid. Workshopen genomfördes i årskurs 5 i ämnet religionskunskap under december månad 2016 och utgångspunkten var att försöka få barn och unga att resonera kring i huvudsak vad kyrkogården är för typ av plats och vilka tankar de hade kring ämnet:

- Vad är en kyrkogård?
- Finns det skillnader mellan kyrkogårdar och parker?
- Vad får man göra på en kyrkogård?
- Vad skulle man kunna göra där?

Sammantaget resulterade förstudien i att frågeställningar och syfte med studien ändrades från skolan som lärmiljö kopplat till svenska kyrkans verksamhet till hur barn och unga ser på potentialen i kyrkans ide', praktik och verksamhet och kyrkans utomhusmiljö samt att studiemålgruppen omfattade barn och unga äldre än 10-12 år.

6.3 Etiska överväganden och sekretess

Genom snöbollsmetoden valdes en klass i årskurs 5 ut. Läraren gav sitt godkännande att ta upp frågeställningar kopplat till studien i ämnet Religionskunskap. Information om studien presenterades via telefonsamtal med aktuell lärare och informationen bestod av studiens syfte,

vilka frågeställningar som var viktiga att belysa och varför, samt studiens användande. Till de kvalitativa intervjuerna togs ett informationsbrev fram riktat till föräldrar (se bilaga 3). Brevet beskrev studiens syfte och användande och de forskningsetiska principerna lyftes fram vilka handlade om informations-, samtyckes-, konfidentialitet- och nyttjandekravet (etiskaradet.se). Respondenternas namn är inte angivna i delstudierna med tillägget att namnen är fiktiva, både under transkriberingen och i resultatdelen, gällande delstudie två (II). Efter utskrift raderades inspelningarna och pauser och hummande markerades med /.../ under transkriberingen och att uttryck som ”på”, ”eller” har lagts till med parentes, (på), (a) för att göra citat enklare att läsa, dock utan att ändra på citatens innehåll.

6.4 Källkritik

Utmaningen i att genomföra kvalitativa djupintervjuer är att jag som intervjuare ansvarar för samtalet och att samtalet under intervjun, både direkt och indirekt, styr både frågor och svar. En ”intervjuareffekt” uppstår mellan intervjuare och intervjuperson (socialstyrelsen.se) vilket får till följd att sammanhanget påverkar resultatet. Ordningföljden på frågorna i enkäten och när enkäten förmedlades till informanterna, antingen som inledning eller efteråt, kan ha fått betydelse för hur respondenterna svarade under de efterföljande kvalitativa intervjuerna (Persson, 2016) vilket kunde leda till redan klara teman i resultatet. Genom att komplettera intervjuerna med en kortare enkät var tanken att momentet med enkäten dels skulle stödja och gälla som underlag till mer resonerande och djupare svar, dels bidrog förfarandet till att ge inledningen till varje intervjuerna en likartad till utformning och säkerställde att informanterna gav uttryck för sina egna tankar och idéer, med hänsyn taget till den begränsning som frågorna och svarsalternativen hade innan intervjun startade. Under studiens olika intervjutillfällen har stor vikt lagts vid följdfrågor och förklarande frågor för att få med nyanser och större underlag till den tematiska analysen. Den tematiska analysprocessen har fått ta tid där materialet har genomlästs och sorters vid olika tillfällen. När det gäller generalisering av studiens resultat kan den som sådan inte upprepas men studiens resultat kan som sådan ha teoretisk nytta i liknande undersökningar i framtiden.

Vad gällde urvalet av informanter till studien användes metoden, ”snöbollsurval” vilket kan innebära att det finns risk, menar Arhne (2011, sid 43) att informanterna i en studie som rekommenderas intervjuaren att kontakta, redan känner eller har kontakt med varandra och därför kan antas ha gemensamma attityder och erfarenheter. Då informanterna både i förstudien, delstudie ett (I) samt delstudie två (II) hade stor geografiskt spridning, bosatta eller verksamma i mellan – och södra Sverige, ansågs det som att det fanns tillräcklig variation i nätverken och underlaget för att materialet ska anses vara varierat.

Med tanke på studiens område, syfte och frågeställningar sett ur barnets perspektiv, fanns det begränsade tidigare studier att tillgå vilket minskade både urvalet och möjligheten att hitta källor kopplat till studiens syfte och i de fall de fanns källor av nyare datum. Under arbetets gång av denna studie funderade jag på begreppet ”wicked problems”. Detta är en term som brukar användas vid problem som anses vara svåra att lösa helt eller delvis och som kan bero på komplexa och invecklade mönster mellan inblandade parter. Varje försök att lösa problemet eller nyansera problemet skapar nya mönster och svårigheter till problemlösning (Head, Alford, 2015). Head, Alford (2015) menar att studiefrågor som i förväg inte anses vara relaterade till varandra skulle kunna påstås vara felaktigt ställda och att den situation som kan valideras behöver således inte vara den rätta situationen. Då kyrkogården är en komplex miljö med invecklade mönster skulle detta begrepp kunna ha bäring på både denna studies syfte,

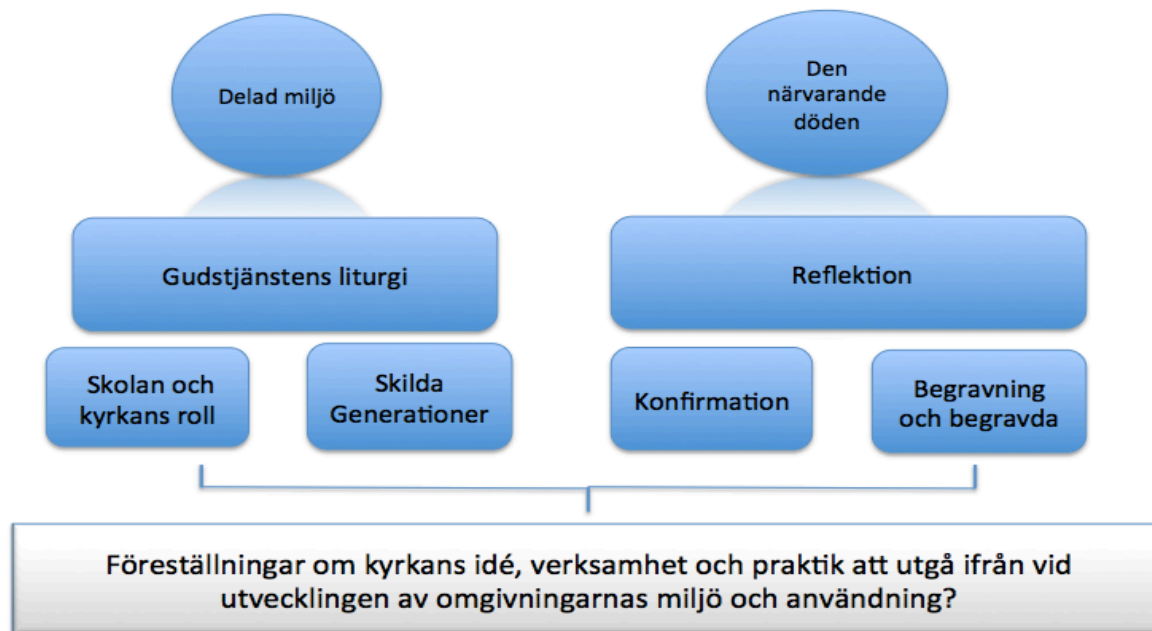
målgrupp och resultat men ett i förväg gjort antagande rörande ett specifikt studieområde som ett "wicked problem" skulle kunna få till följd att studier fortsätter att genomföras som i sitt redan, i förväg gjorda antagande, anses vara mer relevanta eller lämpliga. Att studera kyrkogårdens miljö ur barnets perspektiv kan således initialt ha mer av karaktären av ett "wicked problem" än om kyrkogårdens miljö studerats ur barnperspektivet (de vuxnas perspektiv).

7. Resultat

I detta kapitel redovisas resultaten av kvalitativa intervjuer där varje kapitel inleds och utgår från de huvudteman som visat sig i den tematiska analysen och uttolkas i två olika huvudteman i delstudie ett (I) och tre huvudteman i delstudie två (II). Varje huvudtema redovisas separat och som sista avsnitt sammanfattas resultatet kopplat till uppsatsens frågeställningar.

7.1 Delstudie ett (I)

De subteman som slutligen formade huvudteman i delstudie ett (I) var Skolan och kyrkans roll, Skilda generationer, Gudstjänstens liturgi, Konfirmation, Begravning och begrävda och Reflektion. Huvudteman går delvis in i och berör varandra och sammanfattas till huvudteman **Delad Miljö** och **Den närvarande döden**. Se figur 10.

Figur 10. Tematisk analys med sammanfattande subtema och huvudtema i Delstudie ett (I)

7.2 Kyrkans idé, verksamhet och praktik i arbetet med barn och unga

Studien visade att informanterna upplevde att mycket arbete utfördes inom svenska kyrkan med barnperspektivet och att barn och ungas närvaro i församlingsverksamheten var stark. Barn och unga hade en viktig plats i svenska kyrkans verksamhet och informanterna påpekade

att barnet också hade en central plats i kristen tro. Informanterna nämnde olika aktiviteter där barn och unga var en del av församlingarnas arbete. Församlingen och kyrkoförvaltning arbetade med barn och unga när det gällde dop, vigsel eller begravningar som öppen förskola, scoutläger, konfirmationsläger, barn och ungdomskörer eller ungdomsgrupper för flickor och pojkar. Informanterna menade att det pågick ett utvecklingsarbete sedan några år tillbaka med barnkonsekvensanalyser inom svenska kyrkan vilket innebar att barnperspektivet även genomsyrade beslut som kunde påverka barn och unga mer indirekt. Som exempel nämndes att barnperspektivet inkluderades som underlag i församlingarnas budgetarbete, vid resursomfördelning eller när församlingen exempelvis diskuterade vilken effekt ett beslut om ändrad starttid skulle kunna få på barn och ungas möjlighet att delta i ungdomskören.

Inom församlingen funderade vi att plantera ett Dopträd och det försenade andra beslut men vi tyckte att det var viktigt att plantera trädet så det fick ta lite tid (Församling)

Informanterna beskrev att församlingar i hela landet erbjöd olika uppdrag till volontärer inom kyrkans olika verksamheter där volontärerna i många fall var unga vuxna mellan 18 till 25 år. I studien framkom det att kyrkovalet var det enda val i Sverige som erbjöd barn och unga som medlemmar i svenska kyrkan en möjlighet att påverka samhället och detta redan från 16 års ålder.

Delad miljö. I studien framgick det att kyrkans olika verksamheter var en viktig resurs i samarbetet med andra samhällsaktörer. Det kunde gälla olika krissituationer som uppstått med barn och unga inblandade där kyrkan och skolans roll kompletterade varandra. Informanterna menade att de hade väl utarbetade samarbetsformer med skolor inom församlingens verksamhetsområden och att kyrkobyggnader fungerar som extra lokal i firandet av högtider såsom skolavslutningar, påsk eller advent. Informanter från församlingen menade att skolklasser hade besökt kyrkan i ämnet religionskunskap och till viss del fortfarande gjorde det men att det hade minskat då det var svårt med tanke på skolans tid och resurser men också att skolan skulle vara icke- konfessionell. Som exempel nämndes att besök från skolor i ämnet religionskunskap troligtvis skulle behöva följas upp med besök inom andra trossamfund vilket kunde få till följd att skolor eventuellt valde bort dessa aktiviteter av resurs- och kostnadsskäl.

Jag kan förstå att lärare har hög arbetsbelastning och att det kanske är svårare numera att motivera varför ett besök hos oss skulle vara prioriterat före andras (Församling)

Informanterna beskrev att frågor om skolavslutningar och ekumenisk frihet återkommit under årens lopp men att man samtidigt underströk att det fanns flera goda exempel på samarbeten mellan skolan och kyrkan inom församlingen, där skolavslutningar i kyrkans lokaler var ett område som fungerade bra, både i dialogen kring budskap och kyrkans lokal som plats. Ett samarbete som nämndes som mycket lyckat i studien var församlingens arbete med att utbilda och hålla olika kurser för pedagoger inom förskolan och lågstadiet i att möta barn i sorg. Informanter från församlingen menade att de som verksamma inom kyrkan var kunniga inom frågor som rörde människans insida och att de hade ett bra utbyte med föreläsare och

pedagoger inom skolans verksamhet. Det var dock lärarna i sin profession som pedagoger som fick ansvara för budskapets utformning.

Men det är klart det är en utmaning med arbetet mellan kyrka och skola, absolut, men mitt arbete i skolan är aldrig ett missionsfält (Församling)

Det framkom i studien att gudstjänsten på söndagar och gudstjänstens liturgi var central i kyrkans verksamhet och idé. Flera av aktiviteterna med barn och unga inom församlingen använde kyrkobyggnaden eller församlingens samlingslokal som en mötesplats. I praktiken användes utomhusmiljön i närheten av kyrkobyggnaden i första hand för begravning eller vigsel. En kyrkoherde menade att det inte heller gick att dela upp kyrkans miljö i ett inomhus eller ett utomhus. Frågor som rörde kyrkans idé, verksamhet och praktik handlade mer om kyrkans hela meningserbjudande och kunde inte som sådant avgränsas mellan miljön inomhus eller miljön utomhus.

Vad är egentligen kyrkorummet och kyrkans utemiljö? Inomhus pratar vi mycket om att barn och unga får ta del av ett meningserbjudande, vad som är tillåtet, att hitta en plats i kyrkorummet och hur man använder sig av kyrkan (Församling)

Informanterna menade att gudstjänsten var mycket viktig och att den kristna liturgin med dess bildspråk och symboler var svår att ta med utomhus utanför kyrkan som byggnad. En viktig del av gudstjänstens liturgi var musiken och att sjunga tillsammans i gemenskap. En informant inom församlingen funderade på möjligheterna att fira gudstjänst utomhus i större omfattning än som gjordes idag men menade att traditionellt sett var orgeln det musikaliska stödet under gudstjänsten och som sådan svår att flytta. Att använda utomhusmiljön för gudstjänstfirande ansågs av informanten vara både komplicerad sett till teknik och akustik och att grönskan på kyrkogården absorberade mycket ljud. Informanterna inom församlingen menade att eftersom firande av gudstjänst var central och kyrkans mötesplats och att det musikaliska stödet under gudstjänsten var stort, förstärkte gudstjänstens liturgi kyrkans verksamhet och praktik i ett inomhus och ett utomhus.

En gudstjänst är inte heller tillåte(n) att ha utomhus hur som helst då det är komplicerad teknik i en miljö som innehåller starka känslor (Församling)

I studien framkom att kyrkans miljö kunde upplevas som uppdelad mellan olika generationer. Detta hade direkt bäring på gudstjänsten som mötesplats i och med att det i studien uppgavs att det hade blivit vanligare med separata gudstjänster där man skilde på generationerna. Gudstjänsterna delades upp i familjegudstjänster och gudstjänster, underförstått, för äldre gudstjänstbesökare

Tyvärr upplever jag att man skiljer ännu mera på generationerna nu än man gjorde bara för några år sedan, säg fem tio år sedan (Körledare)

Vad gällde användandet av kyrkogården utomhus för barn och unga menade informanterna i studien att kyrkogården som fysisk plats kunde ha sina begränsningar då miljön i sig inte ansågs tillräckligt barnvänlig eller anpassad för barn att röra sig fritt i eller att leka i. Informanterna menade också att de eventuellt själva på olika sätt omedvetet eller medvetet hanterade kyrkogården som en plats för begravning i kontakten med barn och unga. Informanterna själva trodde att det kunde stämma att barn och unga inte trodde att de inte fick gå på en kyrkogård hur som helst eller när som helst. Informanter från församlingen uttryckte tankar att miljön i sig kunde uppfattas som alltför tyst och innehålla alltför få stimuli som kunde intressera äldre barn och unga eller att yngre barn skulle uppleva det svårt att låta bli att springa runt. Informanterna från församlingen beskrev även vissa tveksamheter över att använda kyrkogården utomhus när det gällde kontemplativa tankar eftersom det fanns en rädsla över att resonemang om livet och döden kunde uppfattas som mer spekulativa på en kyrkogård och ge upphov till funderingar som handlade mer om populärkultur och skräckfilmer än tankar kring identiteten, tro och gemenskap.

Men utomhus kan man dra sig lite för att berätta om, det blir lätt spöken, det okända och jag är rädd för att resonemanget kan tippa över, bli spekulativt (Församling)

Kyrkoförvaltningen berörde även svårigheterna med legala krav som arbetsmiljö och pekade på att säkerhetskraven var stora på en kyrkogård och menade att kyrkogården som barnvänlig miljö hade sina begränsningar sett ur ett säkerhetsperspektiv. Å andra sidan menade informanten från förvaltningen att miljön i sig kunde väcka en nyfikenhet hos barn och unga då kyrkogårdar ofta hade flera hundra år gamla träd med tjocka stammar som var ovanliga att se på andra platser. Både församling och förvaltning bekräftade att de av erfarenhet upplevde att kyrkogårdens miljö ansågs som tyst och trygg av barn och unga. De menade att barn och ungas användande av kyrkogården som en plats att bara besöka eller att vara på var frågeställningar man inte hade berört tillräckligt inom kyrkans olika verksamheter.

Det är ju bra det här, det här har ju varit orört område tidigare och jag tror inte nå(gon) har tänkt tanken på det viset (Kyrkoförvaltning)

Den närvarande döden. Det framkom i studien att både församlingen och kyrkoförvaltningen upplevde att barn och ungas närvaro vid begravningar hade ökat markant under de senaste tio åren. Av resonemanget som följde uppmuntrade kyrkoherdarna föräldrar att låta barn och unga närvara vid anhörigas begravningar i den mån barn och unga ville. Informanterna inom församlingsverksamheten noterade att det skett en större svängning i samhället nu mot tidigare med barn och ungas deltagande som en del i föräldrarnas syn på uppfostran och där sorgen och döden sågs som en naturlig del av livet. Informanterna pekade

på det faktum att tidigare var minneslund ett vanligt önskemål för den sista vilan men att det upplevdes att en svängning även inom detta område hade skett i samhället vilket gav att informanterna menade, att det anonyma i samhället delvis var på väg bort och att minneslund ansågs vara alltför anonymt. Intervjuerna visade att det var mer vanligt än tidigare att anhöriga till och med gick emot den dödes önskan om att bli begravd i minneslund då anhöriga ansåg att kopplingen till familjen och de egna släktbanden var viktigare att ta hänsyn till.

Det har absolut skett en svängning. Tidigare var minneslund vanligt för en femton år sen men nu vill man ha en grav. Man vill ha ett namn. (Där) kan man som anhörig till och med gå emot den anhöriges sista önskan om att bli begravd (Församling)

Att besöka en kyrkogård ansåg informanterna innebar vissa förpliktelser mot andra besökare på kyrkogården. Kyrkoförvaltningen menade att det var viktigt att resonera om vem och vilka kyrkogården var till för. Det praktiska samarbetet med barn och unga mellan församling och förvaltning var tydligast vid begravning och högtider. Alla helgona var den högtid som nämndes av kyrkoförvaltningen med störst andel barn och unga i alla åldrar som besökare av kyrkogården. Studien visade att informanterna inom församlingen hade god erfarenhet av att arbeta med barn och unga i olika åldrar och de menade att det var viktigt att ge plats för barn och unga i kyrkans miljöer med hänsyn till barn och ungas olika behov då olika åldrar krävde anpassning till de aktiviteter som genomfördes i scoutläger, barnkörer eller öppen förskola. Informanterna var medvetna om att barn och unga hade olika behov både fysiskt och mentalt men att försöka involvera utomhusmiljön runt kyrkan som en del i arbetet med barn och ungas utveckling ansågs svårare. Informanter från församling och förvaltning uttryckte funderingar att föräldrar eventuellt skulle känna både ett behov av att information eller behöva involveras mer om aktiviteter inom kyrkans verksamhet utfördes utomhus på kyrkogården än om de utfördes inne i kyrkorummet eller kyrkans samlingslokaler. Informanterna antydde att en konsekvens av att involvera kyrkogårdens utomhusmiljö i verksamheten skulle kunna innebära att församlingen eller förvaltningen kände ett behov av att de behövde föräldrarnas medgivande eller informera på olika sätt, framförallt när det gällde deltagande av yngre barn och unga.

När människor är osäkra söker de sig till regler och barn och unga är oerhört klara och tydliga med vad de vill ha men det gäller inte alltid föräldrarna eller andra vuxna. (Församling)

Samtidigt menade informanterna från förvaltningen att det var församlingens diakoni verksamheten och arbetet inom församlingen som ansvarade för barn och ungas olika behov av aktiviteter eller stöd i känslomässiga frågor men menade vidare att det kanske fanns anledning att fundera vidare på om inte förvaltningarna i landet skulle kunna resonera om hur kyrkogården skulle kunna användas även i andra sammanhang.

Men vi kanske skulle kunna som förvaltning var(a) lite mer tydliga att ta upp stödet i miljön /.../ Den här miljön tilltalar väldigt många och då kanske det skulle kunna vara vår uppgift att förtydliga det för fler att det faktiskt är en

positiv sak att vara på kyrkogården /.../ Utan koppling till vår direkta verksamhet (Kyrkoförvaltningen)

Församlingens arbete med barn och unga som blivande konfirmander var en viktig del av verksamheten sett till barn och unga. Kyrkoherdarna nämnde även behovet av att ge barn och unga olika verktyg att använda i livet genom att i konfirmandundervisningen ge plats för livets glädjeämnen men även det som var svårare. Undervisningen rörde flera områden när det gäller identitetsutveckling som utvecklingen och förståelsen av den egna personen och där frågor kring identitet, värderingar och vem man vill vara, var centrala. Studien visade att kyrkogården som plats diskuterades under konfirmationsundervisningen där både ett besök på krematorium i många fall var vanligt förekommande som att kyrkogården berördes med anledning av döden med sina symboler. Kyrkoherdarna berättade om att det i undervisningen fanns moment där konfirmanderna fick fundera på livet och döden, utforma sitt eget eftermäle, leta reda på dikter eller att våga fundera på hur man trodde att man själv ville begravas. En kyrkoherde menade att församlingens arbete med konfirmanderna eventuellt förstärkte kyrkogården som en plats för begravning och att man inte alla gånger reflekterat över att det fanns ett nära utomhus på kyrkogården som kunde användas för barn och unga som mer handlade om möjlighet till reflektion eller kontemplation utomhus.

Vi går igenom kyrkogården som begravningsplats, vi pratar om döden, dödsannonser, symboler och dikter. En uppgift som vi brukar ha handlar om att konfirmanden ska fundera på sin egen begravning och hur man skulle vilja bli begravd exempelvis /.../ Ja, det här var nyttigt att tänka på, då bekräftar vi ju kyrkogården som begravningsplats för ungdomarna. (Församling)

7.3 Delstudie två (II)

De subteman som slutligen formade huvudteman i delstudie två (II) ur barnets perspektiv var Samhälle, Andra på platsen, Tystnad, Levande och Döda, Alla känslor, Gemenskap med familjen, Komma från stress, Om att inte höra hemma och Trygghet/Otrygghet. Huvudteman går delvis in och berör varandra och sammanfattas till **Respekt**, **Minnen och blandade känslor** och **En plats att undvika eller söka upp**. Barn och ungas egna uttryck användes som rubriker för huvudteman i delstudie två (II). Se figur 11

Figur 11. Tematisk analys med sammanfattande subtema och huvudtema i Delstudie två (II)

7.4 Barn och ungas perspektiv på kyrkans idé, verksamhet och praktik

Studien visade att informanterna upplevde att kyrkan och kyrkans omgivningar var en miljö som fanns i deras närmiljö på flera sätt. I vardagen när kyrkogården passerades på väg till skolan, som en plats i skolan vid skolavslutning, vid konfirmandläsning eller när de besökte en anhörigs grav tillsammans med den egna familjen. Alla informanter i studien kunde namnge de största kyrkogårdarna på den ort där de bodde och vad de olika kyrkogårdarna hette där anhöriga låg begravda.

Respekt. Informanterna beskrev att när de besökte en kyrkogård ställdes det krav på deras uppförande. Krav som de lade på dem själva men också krav de trodde fanns på uppförande från omgivningen och från föräldrarna. Det ansågs viktigt att vara tyst, att inte prata högt, att röra sig försiktigt och att inte gå nära och störa andras gravar. Informanterna talade om att visa respekt för andra på platsen och att inte störa de som låg begravda. Informanterna trodde att det fanns regler som man borde följa men att de samtidigt inte riktigt visste vilka regler

som gällde. Det var föräldrarna eller far- och morföräldrar som hade berättat vad man fick göra eller inte fick göra på kyrkogården. En informant berättade att det var lärarna som hade berättat att man inte fick springa på kyrkogården när det var skolavslutning. Informanterna ansåg alla som var på en kyrkogård borde följa regler och vara tystare än vanligt och menade samtidigt att det var så det skulle vara. En informant förklarade att personligen handlade det om respekt att inte titta på eller att vara i närheten av andras gravar medan en annan informant menade att trots att hen tyckte om att springa överallt passade det sig inte att springa på en kyrkogård.

Måste komma ihåg att de som bor där inte vill bli störda, jag menar att tekniskt sätt så bor de ju där, de vill ha vila, de vill ha ro. Det måste finnas regler och man måste respektera. Inte springa på gångar och så. (Lukas)

Minnen och blandade känslor. Som besökare på en kyrkogård upplevde informanterna att de var på en plats där det fanns många känslor att ta hänsyn till, både till egna känslor men också till andras. Olika känslor kunde också upplevas redan *innan* besöket på en kyrkogård. En informant menade att det kunde vara stora skillnader mellan gångerna och förklarade att när hen gick på konfirmationsundervisning då såg hen fram emot att gå till kyrkan då gruppen brukade samlas utanför på kyrkogården vilket gjorde hen glad. Dock hade hen slutat att följa med föräldrarna till kyrkogården eftersom det var tråkigt att föräldrarna var dämpade i bilen på vägen dit. Att det fanns en koppling mellan de egna känslorna och vad andra i familjen upplevde vid besök på kyrkogården blev tydligt i studien eftersom informanterna menade att de flesta av besöken också var planerade av föräldrarna.

Oftast har man ju planerat när man ska dit och det är ju inte så att man laddar upp med energi eller så utan det påverkar oss kanske hela dagen och även när man lämnar kyrkogården sen. (Amanda)

Informanterna beskrev på olika sätt att besöket på kyrkogården tillsammans med den egna familjen gjorde att de kände sig knutna till familjen och släktens historia. En informant berättade att vid de gånger de var vid graven berättade ofta föräldrarna historier hur den anhöriga hade sett ut och lyfte upp positiva sidor. Besöken vid kyrkogården varade inte så länge menade informanterna när man väl var på plats men det uttrycktes att besöken stannade kvar i tankarna. Det kunde handla om ledsamhet att en anhörig var död men en informant berättade att det också kunde var skrott och roliga historier som hade hänt när den anhöriga var i livet.

När vi var vid graven bruka(de) min farfar berätta om sin pappa, min gammelfarfar och att han var duktig, energisk och väldigt glad av sig. Då tänker jag att vi är lika varandra och det känns bra /.../Att jag är lik någon som har levt innan även om jag inte kände honom. Det är coolt. (Lukas)

Intervjuerna visade att de känslor och minnen som informanterna beskrev när de besökte en kyrkogård kunde kopplas till andra upplevelser och erfarenheter som man tidigare hade varit

med om, problem i vardagen eller som i första hand inte var kopplade till den anhöriga som låg begravd. Besöket på kyrkogården och graven beskrevs som en möjlighet att släppa fram tankar som var jobbiga eftersom det verkade vara enklare att vara ledsen på kyrkogården.

*Jag kan tänka på andra saker, skilsmässa och min gamla hund och så.
(Amanda)*

*Man kan ju vara ledsen för att något har hänt i skolan eller att föräldrar
bråkar eller har skiljt sig /.../ Man tänker på saknad och så är man lite arg /.../
det är blandande känslor. (Vilma)*

En plats att undvika eller söka upp. Att kyrkogården var en plats först och främst för de döda var något som informanterna berörde på olika sätt. På dagen uppfattades kyrkogården som en plats som var både fin, välordnad och trygg men att när på dygnet som ett besök hade genomförts påverkade själva upplevelsen. Tre av informanterna hade besökt en kyrkogård på kvällen i närheten av där de bodde som ett sätt att pröva gränser tillsammans med kompisar.

*Det är väldigt tyst och fridfullt och att det kan skapa trygghet på nåt sätt på
dagen. Jag kom ihåg när det var bus eller godis när man var liten och så ville
man gå dit och gå förbi den mörka kyrkogården där borta för det var coolt och
så tävlade man om vem som vågade mest. (Vilma)*

Kyrkogården beskrevs som både otäck och otrygg på kvällen och samtidigt lite utmanande. Referenser till serier och skräckfilmer var oundvikligt menade tre av informanterna med tanke på de många serier med karaktärer som zombies, varulvar och vampyrer men när de besökte en kyrkogård på dagen upplevdes kyrkogården som både avslappnad, tyst och trygg.

*En gång gick vi dit på kvällen, efter att vi hade varit på fritidsgården, det var
för läskigt. Man tänkte på skräck och tv, filmer och så. Då var jag rädd och
tyckte det var läskigt, men absolut inte på dagen. Det är tyst där. (Lukas)*

Informanterna uppskattade tystnaden och lugnet både inne i kyrkan och utomhus på kyrkogården. Informanterna beskrev med olika uttryck att kyrkan var en plats där andra människor uppförde sig, var tystare än vanligt och mer lugna. Studien visade att lugnet både kunde handla om tystnaden rent akustiskt men att det även handlade om lugnet i en grupp som man var en del av. En informant som hade konfirmerat sig under året beskrev att hen tyckte att hens klasskompisar kunde var stökiga i skolan men att samma klasskompisar var lugna under konfirmandundervisningen.

*Jag märkte typ mest på killarna och lite tjejerna /.../ att det var så att alla var
lite sådär tysta och man var lite mer respektfull. Och man höll inte så mycket
på med mobilerna. Alla stängde av ljudet. (Ebba)*

Att besöka en kyrka eller kyrkogård för stöd i vardagen var något som kom fram i studien och en informant beskrev att hen använde kyrkan som ett rum för att få stöd tillsammans med en kompis. Det var inte ovanligt att de gick dit tillsammans efter skolan under läsåret och hen berättade samtidigt att de inte var religiösa men att miljön i kyrkan var lugnande.

Det är kanske lite dumt och töntigt men jag och en kompis brukar gå till en kyrka i närheten av min skola och där finns det en kyrkogård men vi brukar sitta därinne för det finns en gammal brunn och där eller så och då brukar jag önska mig saker /.../ att min familj mår bra och saker som man vill ska hända på ett bra sätt. Det är så lugnt och stilla både inne och ute och jag blir lättare när jag går ut. (Vilma)

Samtidigt visade studien att informanterna ansåg att själva kyrkogården i större utsträckning än kyrkan tillhörde de vuxna och äldre. En informant förklarade att hen försökte hålla sig undan andra besökare när hen besökte kyrkogården och menade att barn och unga inte hörde hemma där eftersom de var just unga. Informanten tyckte att det var bättre om man gick dit tillsammans med familjen eller med mor- och farföräldrar för att då var tydligare för andra på kyrkogården varför man var där och att man då inte kände sig i vägen.

Det är ju inte så att man har satt upp skyltar där det står att du inte är välkommen men man känner ju. (Amanda)

I studien framkom också att förutom att det skulle vara ovanligt att föreslå för kompisar att gå till en kyrkogård utan anledning upplevde de också att de skulle störa andra på platsen mer om de besökte kyrkogården själva eller tillsammans med kompisar än om de besökte kyrkogården tillsammans med familjen. Två av informanterna gav också uttryck för att andra besökare inte skulle uppskatta om de var en grupp kompisar där, på en bänk, som en av informanterna uttryckte det.

De kan bli arga eller irriterade, tror jag. Det hände en gång men vi gjorde faktiskt ingenting. (Lukas)

Att föreslå för en kompis att besöka en kyrkogård för att hänga eller som en plats att vara tillsammans på var något som alla fyra informanter uttryckte viss tveksamhet kring. Två informanter menade att de var oroliga över att kompisar skulle tro att de var ledsna eftersom kyrkogården var en plats som var starkt förknippad med sorg och avlidna.

Jag tror att beteendet i att sitta själv blir förstärkt på en kyrkogård. Man kopplar ju en kyrkogård till sorg och familjen och sånt inte så mycket till ensamhet. Om jag skulle se en tjej sitta ensam på nån fotbollsplan eller nåt sånt skulle jag inte tycka att det är lika konstigt. (Vilma)

De andra två informanternas resonemang handlade mer om att det var lite synd att det inte var tillåtet att besöka en kyrkogård när man behövde eftersom de hade upplevt att besöket hade hjälpt dem att sortera tankar.

Att gå in på en kyrkogård och gå ut- är att man på nåt sätt finner ro när man går ut, att det här är en del av livet och då kanske man får mer tankar. Det här kommer att låta jättefantigt men man blir lite mer filosofisk. OK det här är en del av livet vad går livet ut på, på nåt sätt. Det är den atmosfären en kyrkogård ger får en att kanske att fundera på vad livet är. (Amanda)

7.5 Potentialen i bevarandet

Studien visade att det fanns potential i den kontinuitet och trygghet som kyrkan och kyrkans omgivningar förmedlade som en möjlig mötesplats för reflektion, meditation och som en plats för flera känslor. Potentialen i kyrkans ide', verksamhet och praktik låg snarare mer i bevarandet av miljön snarare än i en förändring av miljön sett till kyrkogården som en fysisk och social plats. Informanterna gav på olika sätt uttryck för att kyrkogården som plats inte behövde förändras eller omvandlas till en plats för nöjen utan snarare gav informanterna uttryck för att potentialen låg i att förstärka kyrkogården som en plats för trygghet, tystnad, minnen och respekt. Informanterna menade att en kyrkogård inte är en park och inte heller behövde vara det.

Jag tycker inte att man ska omvandla platsen till nöjen /.../ Jag tycker att det är bra att kyrkan är den plats i samhället som alltid känns som om det är samma. Alla butiker och shoppingcenter kommer att förnyas och ändras och vara på ett annat sätt men och biosalonger kommer säkert att försvinna och ersättas av någonting annat /.../ kyrkan är det enda som kommer att vara bestående på något sätt /.../ Och det är väl bra att det finns en sån plats? Jag tycker ändå det ska vara en plats där man får vara ledsen. (Vilma)

7.6 Olika och lika val för reflektion eller inte

Resultatet av fallstudien visade att informanterna valde olika platser på Hovdestalunds kyrkogård för en stunds lugn och eftertanke vilket främst verkade bero på informanternas individuella preferenser och intressen. Informanterna valde den plats på kyrkogården som man själv tyckte om sett till egna intressen eller preferenser snarare än att platsen i sig verkade stödja ett uttalat behov av reflektion, kontemplation eller känsla.

Här känns det som ute i naturen och det gillar jag. (Amanda)

Gräset påminner om en fotbollsplan. (Lukas)

Vad gällde platsen på Hovdestalunds kyrkogård som informanterna inte skulle välja för en

stunds ro och eftertanke valde alla informanter oberoende av varandra bort samma plats - Minneslunden (plats D). Tre av informanterna uppskattade att Minneslunden låg centralt placerad och nära kapellet eftersom man kunde gå in inomhus om det behövdes. Minneslunden menade informanterna var den plats på kyrkogården som tydligast var en grav även om informanterna noterade att det fanns träd, buskar och inga gravstenar men Minneslunden upplevdes som en öppen gravplats dit man inte ville gå utan att ha en anledning.

Det är en minneslund, skulle jag absolut inte gå upp där. Jag vill inte besöka andras gravar (Vilma)

Figur 12. Minneslunden

8. Sammanfattande diskussion

Studien visade tydligt på den känslomässiga dimensionen av kyrkogården som plats. Studien visade att behovet av tysta och trygga mötesplatser fanns och att barn och unga gav uttryck för att ett intresse av andra miljöer fanns som komplement både till vardagliga och publika miljöer i samhället. Informanterna i båda delstudierna uttryckte att tankar om respekt, trygghet och gemenskap var något som kyrkans idé, praktik och verksamhet kunde bidra med. Genom att öka möjligheten för barn och unga att besöka kyrkogården i flera olika sammanhang skulle kyrkans olika verksamheter kunna bidra till att ge barn och unga rätten att använda kyrkogården som en del av sin närmiljö med alla de känslor och sinnesintryck det skulle innebära.

Studiens resultat visade också att barn och ungas perspektiv på kyrkogården omfattade tankar som innebar att kyrkogården var en plats för stillhet, tystnad och trygghet och att detta var något som uppskattades och inte heller skilde sig åt från de vuxnas perspektiv inom församling och förvaltning. Båda delstudierna pekade på att andra besökare på kyrkogården, föräldrar och medarbetare inom svenska kyrkans olika verksamheter behövde erbjuda barn och unga ett tydligare tillträde till kyrkans gröna uterum som en möjlig hälsofrämjande plats. Det framkom i studien att vuxna inom församlingen till viss del uttryckte att kyrkogården som

miljö kunde uppfattas som spekulativ och samtidigt upplevas innehålla för få stimuli för att anses vara tillräckligt intressant för barn och unga att upptäcka. Samtidigt menade informanterna inom församlingen och förvaltning att barn och unga befinner sig i ständig utveckling, fysiskt som mentalt och att tanken på att involvera barn och ungas nyfikenhet på kyrkogården inte hade tagit det utrymme som det kanske borde ha gjort.

Studiens resultat visade att kyrkogården ansågs vara ett komplement till samhällets mer publika platser och att barn och unga uttryckte behov av tillgång till andra miljöer som kunde stödja känslor och utveckla olika behov av stillhet. Kyrkogården som plats behövde inte utvecklas till att bli en park och potentialen låg snarare i stärka detta faktum än att tona ned det. Vidare visade studien att barn och unga trodde att de visste och hur de borde uppföra sig på en kyrkogård med hänsyn och respekt både för döden och andra besökare på platsen. Studien visade att barn och unga hade en förståelse och accepterade att kyrkogården var en annan plats med andra miljöupplevelser att erbjuda – som tystnad, olika känslor, kontemplation och plats för tankar kring både den egna identiteten och familjebanden och att vuxna som omger barn och unga både behöver kommunicera tydligare och bereda plats för barn och ungas användande av kyrkogården som utomhusmiljö.

Det kan uppstå målkonflikter mellan bevarandet av kyrkomiljön, utvecklandet av kyrkomiljön för nya brukargrupper och att samtidigt erbjuda barn och unga närvaro på platsen på deras egna villkor. I studien framkom att det kunde finnas begränsningar i kyrkogården som en barnvänlig plats ur flera aspekter samtidigt som barn och unga själva gav uttryck för att kyrkogården var en plats för primärt vuxna och äldre. Det fanns även tankar hos församlingen när det gällde att använda kyrkogården i kontemplativt syfte för barn och unga då kyrkogårdens miljö kunde upplevas som en spekulativ plats och som sådan kopplas till populärkulturens olika skräckfilmer och att detta kunde försvåra diskussion om kontemplation utomhus på kyrkogården. De unga informanterna i studien använde också kyrkogården på kvällen som en plats att pröva gränser men samtidigt visar studien att information riktad till barn och unga och föräldrar skulle kunna bli mer tillgänglig där aktiviteter som rekreation och kontemplation som alternativa upplevelser på kyrkogården kunde utmärkas tydligare. Att som ett yngre barn få prova på att omfamna ett flera hundra år gammalt träd med en tjock stam kan vara en spännande lek, som för äldre barn och unga att få tillträde till kyrkogården som en vilsam eller mystisk plats. Studien visade att inom kyrkans olika verksamheter kan både församling och förvaltning tydligare lyfta fram att barn och unga är välkomna besökare på kyrkogården för just rekreation och kontemplation. Barn och unga finns i kyrkans miljö varje dag och år 2016 besökte 1, 4 miljoner barn öppen förskola i kyrkans regi och 30 000 femtonåringar konfirmerades. Det stora antalet kontaktytor visar på flera möjligheter att tillsammans med barn och unga utveckla användandet av kyrkogården som en möjlig hälsofrämjande miljö i närheten av kyrkobyggnaden. Studien visade att kyrkogården som plats passeras av barn och unga i vardagen men att det samtidigt fanns osäkerhet hos barn och unga hur och när kyrkogården som plats får användas där vuxna i barn och ungas närhet kunde bli både tydligare och hjälpa till att bjuda in. Vad gäller potentialen i kyrkans idé, verksamhet och praktik kan ett mer gränsöverskridande samarbete inom församling och kyrkoförvaltning utvecklas genom tydligare och anpassad information som involverar barn och ungas åsikter hur och när kyrkogården skulle kunna användas. Det finns ett bra och utvecklat arbete mellan arbetssätt inom svenska kyrkan och målsättningar med FNs barnkonvention, kyrkans arbete med församlingsinstruktioner, barnkonsekvensanalyser och pastorala program sett till kyrkans idé, verksamhet och praktik men studien visar att det finns ytterligare potential att utveckla sambandet mellan kyrkans arbete ”inomhus” med det arbete som genomförs ”utomhus”.

Samtidigt visade studien även att det är viktigt med barn och ungas och vuxnas perspektiv samtidigt. När det gäller kyrkogården som plats kan det innebära att vuxna som intar barnperspektivet utgår från vuxna och den vuxnes behov att få sörja ifred på kyrkogården men att barn och unga samtidigt kan vara mer kompetenta i att hantera en utomhusmiljö som anses annorlunda. Den vuxne i barnets närhet kanske är både ”överbeskyddande” eller ”rädd” för en specifik utomhusmiljö medan ”barnet” har en bättre kapacitet att hantera den annorlunda utomhusmiljön, bättre än den vuxne tror?

8.1 Betydelsen för barn och unga i utvecklingen av kyrkans omgivningar

Det finns strukturer i den fysiska miljön som styr vår upplevelse och som avgör om vi som besökare upplever en miljö som trivsamt eller om det är en miljö som vi vill komma bort ifrån. Om en miljö uppfattas som sluten eller öppen, privat eller offentlig har betydelse både socialt och kulturellt. Resultatet av denna studie visade att barn och unga kände att kyrkogården primärt var en plats där döden var närvarande men att platsen också ansågs som ett komplement till andra offentliga platser just på grund av detta. Kyrkogården behövde inte utvecklas till en park och studien visade att kyrkogården som plats kunde omfamna barn och ungas känslor av både saknad och ledsamhet. Miljön på kyrkogården stödde även barn och ungas möjlighet att reflektera kring mer vardagliga problem som syskonbråk, problem i skola eller som en önskebrunn att ösa kraft ifrån.

Att utveckla kyrkogårdens miljö handlade inte så mycket som att ta in element i miljön för nöjen som tvärtom ansågs kunna uppfattas som störande. Kyrkans verksamhet, idé och praktik behövde bli bättre på att lyfta fram värden som lugn, stillhet och tystnad även i användandet av kyrkogården. Att öppna upp och erbjuda kyrkogården som en plats för reflektion och kontemplation kan innebära att vi upplever vissa ofrånkomliga krockar i dialogen mellan levande och döda, mellan sekularisering och ekumenik. Tillträde till ett område handlar inte enbart om fysiska hinder i omgivningen utan denna studie visade på vikten av att orka bjuda in andra grupper och hjälpa dem att göra miljön till sin. Ett syfte med parkens gestaltning är att den ska kunna locka alla slags människor till vistelse och främja möten mellan många människor medan en kyrkogård i sin gestaltning signalerar värden som stillhet, lugn och det enskilda mötet med den döde anhörige eller ett kontrollerat enskilt möte med andra besökare på kyrkogården. Finns det en underliggande potential att utveckla användandet av våra kyrkogårdar till en rekreativ plats där barn och unga och vuxna sörjande kan mötas i en öppenhet som inte är alltför påfrestande? Rent objektivt finns flera attribut i den fysiska miljön på en kyrkogård som kan kopplas till rekreativa värden – harmoniska planteringar, estetiskt tilltalande välskötta omgivningar, stora träd och tystnad men en kyrkogård i dess design och utformning, likväl som en outtalad social överenskommelse att lämna medmänniskor i fred, stödjer Gibson i hans tankar att vi människor konstruerar ”affordances” genom att definiera, förklara och bevaka miljöns olika användningsområden. Genom att vi från början i vårt beteende som vuxna visar barn och unga att kyrkogården är en plats för sörjande fråntar vi rätten att barn och unga ges möjlighet att de själva konstruerar användandet av platsens miljöerbjudande. Barn och unga behöver få rätten att omfamna alla sina känslor i utomhusmiljön och där kyrkogården som plats är en del av våra städers grönsstruktur.

Studien visade att sociala faktorer spelar roll och påverkade användandet av platsen mycket mer än de fysiska faktorerna. Detta visar att om platsen är familjär och tillåtande ökar

användningen av platsen. En bedömning av den fysiska miljön och dess karaktär kan göras av professionella med metoder som barnkonsekvensanalyser (BKA) och tillgänglighets normer. I planerings – och förvaltningssammanhang är detta absolut en viktig del av arbetet. Samtidigt kan analysen kompletteras med synen på kyrkogården som en byggd offentlig miljö med sina element av träd, grönska och välskött omgivning som en viktig del av vår bostadsnära natur. Att vi lyfter upp de miljöpsykologiska aspekterna på platsens karaktär – om den ska följas, stärkas eller brytas till att omfamna vad som är tillåtet att göra och använda kyrkogården till är viktigt och att vi samtidigt funderar på vilken innebörd en stunds varande på en kyrkogård skulle kunna innebära för barn och unga, för rekreation eller reflektion. Chawla (2014) menar att vi borde ha förståelse för att både positiva och negativa känslor associerade med en plats kan uppstå samtidigt och att barn och unga inte är statiska i sin utveckling precis som upplevelser av platser inte heller är det.

Ett exempel för att stödja barn och ungas användande av kyrkogården kan utvecklas med tydligare zon-kartor genom att kyrkoförvaltningen markerar områden som skapar närhet eller distans mellan olika besökargrupper efter deras olika syften och behov. Denna princip av zoner används idag inom naturskydd där flera brukare ska samsas och använda en offentlig plats med speciellt känslig karaktär som skydd av fågelliv eller växter. I en verksamhets förvaltnings- och skötselplan kan zoner användas som ett planeringsverktyg och göra det enklare för besökare att använda hela utrymmet. Olika värden och funktioner kan koncentreras till vissa platser genom tydligare hänvisningar för rörelse eller vistelse. Genom att tydligare kommunicera kyrkogårdens olika zoner skulle detta kunna stödja och göra kyrkogårdar mer attraktiva och samtidigt ge barn och unga möjlighet att upptäcka en både lugn tyst eller spännande miljö utifrån barnets perspektiv.

Ju mer jag har fördjupat mig inom miljöpsykologi, barnets perspektiv och den flerdimensionella miljön som ett offentligt grönt kyrkorum består av inser jag att ”barn och unga” och ”vuxna” är flytande perspektiv som går in i varandra. Barn och unga kan ta den vuxnes roll och den vuxne kan inta barn och ungas roll. Jag håller med Valentine (1997) som menar att föräldrars rädslor kan tvinga bort barn och ungas möjligheter att delta på offentliga platser genom att normalisera platser till typiska miljöer för vuxna eller typiska miljöer för barn och unga. Studien visade att medarbetare både inom församling och förvaltning berörde denna utmaning och själva reflekterade att de i deras respektive verksamheter kanske bidrog till att normalisera kyrkogården som en plats för vuxna i första hand. Kyrkogårdens miljöerbjudande som en vilsam och stilla plats är en fortsatt outnyttjad resurs i en stadsnära kontext och studien visade att barn och unga är i ständig utveckling både mentalt och fysiskt och då kan kyrkogårdens miljöerbjudande finnas som komplement till andra platser och erbjuda stöd för flera stimuli, flera tankar och flera känslor. Potentialen i att öka användandet av kyrkogården i en hälsofrämjande stadsnära kontext, som potentialen i att utveckla samarbetet mellan församlingens och förvaltningens olika verksamheter, visar att kyrkogården skulle kunna användas i dess fulla potential för rekreation och kontemplation. Forskning visar att barndomens upplevelser av miljön följer oss genom livet och möjligheterna är stora inom kyrkans olika verksamheter, från öppen förskola till konfirmandundervisning, att involvera kontakten med kyrkans gröna uterum som en plats för reflektion och återhämtning.

9. Framtida forskning

Det behövs mer forskning ur barnets perspektiv som belyser olika platser i vår byggda offentliga miljö kring kognitiva återhämtande platser och vilken effekt sociala mönster på platsen kan ha på barn och ungas användande av miljöer där det stilla och lugna får plats. Forskning med barn och unga ställer olika krav på vilka metoder som används men ju fler olika kvalitativa metoder och kvalitativa undersökningar som genomförs med barnets perspektiv desto större kompetens och förståelse får vi för barn och ungas användande av vår offentliga miljö. Samtidigt visar resultatet av denna studie att forskning saknas om barn och ungas upplevelser av platser som barn och unga normalt sett inte använder eller vid en första anblick inte tycker är intressanta eller viktiga. Forskning behövs för att belysa vikten av att olika typer av platser behövs utomhus där barn och unga kan experimentera med vuxnas beteende som en del i deras egen utvecklingsprocess. Barn och ungas rätt att använda hela sin omgivning i ett utforskande av sina egna förmågor fysiskt som mentalt kan även beröra maktförhållanden i det offentliga rummet. Mer forskning inom detta område skulle kunna bidra till att synliggöra hur maktförhållanden ser ut mellan barn och unga och vuxna och vilka konsekvenser det kan leda till om vuxna delar upp det offentliga rummet – medvetet eller omedvetet - i ett barnvänligt offentligt rum där barn och unga har tillträde och ett icke barnvänligt offentligt rum där barn och unga inte har tillträde. När mer forskning om utomhusmiljöns miljöpsykologiska effekter har sitt ursprung från barnets perspektiv blir både barn och unga tilltalade och lyssnade på och resultaten kan tydligare relateras till barn och ungas faktiska behov och känslor.

Referenslista

- Arhne, G, Svensson, P (red) (2011). Handbok i kvalitativa metoder ISBN 978-91-47- 09446-2 sid 66
- Bartos, A E (2013). Children Sensing Place, Emotion, Space and Society, Children's Emotional Geographies sid 89–98
- Bell m fl (2001). Environmental psychology 5 uppl Taylor&Francis Group 711 Third Avenue New York sid 43
- Braun V, Clarke V (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology sid 75-105
- Byczkowski, T m fl (2010). Family Experiences With Outpatient Care: Do Adolescents and Parents Have the Same Perceptions? Journal of Adolescent Health 47 sid 92-98
- Byungho, Min, Jongmin, Lee (2006). Children's neighborhood place as a psychological and behavioural domain Journal of environmental Psychology 26 sid 52 (51-71)
- Castonguay G, Jutras S (2010). Children's Use of the Outdoor Environment in a Low Income Montreal Neighborhood, Children, Youth and Environments, University of Cincinnati Vol. 2 sid 200- 230
- Chawla m fl (2014). Green schoolyards as havens from stress and resources for resilience in childhood and adolescence Health and Place 28 sid 3
- Regan L Clair, Horn A Sandra (2005). To nature or not nature: Association between environmental preferences, mood states and demographic factors Journal of Environmental Psychology 25 sid 58
- Clark, C, Uzzell, D L (2002). The affordances of home, neighbourhood, schools and town centre for adolescents. Journal of Environmental Psychology sid 97
- Cooper Marcus, C, Sachs, N (2014). Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing gardens and Restorative outdoor spaces. John Wiley & Sons Ltd. kap 1
- Davidson, B Patel R (2003). Forskningsmetodikens grunder 3 uppl Studentlitteratur ISBN 9789144-02-2888 sid 61
- Dymont J E, Bell, Lucas (2009). The relationship between school ground design and intensity of physical activity Children's Geographies nr 3 sid 261-276
- Evenshaug Oddbjorn, Hallen Dag (2001). Barn -och ungdomspsykologi, 2 uppl Studentlitteratur ISBN 978 91 44 01595 8 sid 306, 395 -398
- Faber Taylor A, Kuo F E (2006). Is contact with nature important for healthy child development? Children and Their Environments Cambridge University Press, New York sid 124-140
- Gibson, E J (1979). The Ecological Approach to Visual Perception. Boston: Houghton Mifflin sid 72
- Hartig, T, Mang, M och Evans G W (1991). Restorative effects of natural environment experiences. Environment & Behaviour sid 3-26
- Hartig, T m fl (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. Journal of Environmental Psychology 23 sid 109-123
- Horsburgh C (1995). Healing by design The new England Journal of Medicine 333 sid 735-740
- Hutton A (2005). Consumers perspective in adolescent ward design. Issues in Clinical Nursing 15 sid 540-545
- Korpela, K, Kyttä M, Hartig T (2002). Restorative experience, self-regulation, and children's place preferences. Journal of Environmental Psychology 22 sid 387-398
- Kvale, S (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun Studentlitteratur Lund sid 118-150
- Kytä, M (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for childfriendly environments, Journal of Environmental Psychology 24 sid 179-180
- Minton A (2009). Ground Control. Fear and happiness in the twenty-first-century city. Penguin Books London
- Mårtensson, F (2004). Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegården. Alnarp: SLU, Doktorsavhandling Agraria 464. <http://epsilon.slu.se/170305>
- Mårtensson Fredrika (2009). Lek i verklighetens utmarker Studentlitteratur ISBN 978-91-44-05151-1-01 sid 164-184
- Mårtensson m fl (2009). Outdoor Environment Assessment of Attention Promoting Settings for preschool children – part of salutogenetic concept, Health and place 15 nr 4 sid 1149-1157
- Mårtensson, F (2011). Lek på egna villkor i gröna utemiljöer. Specialpedagogisk tidskrift - att undervisa sid 4-7
- Mårtensson, Fredrika (2013). Guiding environmental dimensions for outdoor play.
- Nilsson, N (2002). Barnens stad: en barnvänlig stad för barns bästa, lek och inflytande. Stockholm IPA – Barns rätt till lek sid 10
- Nordström, Maria (2005). Platsintressets skiftande innebörder för barn under uppväxten sid 161
- Olsson, H, Sörensen S (2011). Forskningsprocessen, kvalitativa och kvantitativa perspektiv, Liber AB Stockholm ISBN 978-91-47-10051 4 sid 42
- Pacilli, M, Giovannelli, I, Prezza, M, & Augimeri, M (2013). Children and the public realm: Antecedents and consequences of independent mobility in a group of 11–13-year-old Italian children Children's Geographies, 11(4) sid 377-393
- Persson, Andreas (red) (2016). SCB Frågor och svar – om frågekonstruktion i enkät och intervjuundersökningar ISBN 978-91-618-1653-8 sid 368-380

Prezza, A, Cristallo L (2005). Parental perception of social risk and of positive potentiality of outdoor autonomy for children: The development of two instruments. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4) sid 437-453

Rudner, J (2012). Public knowing of risk and children's independent mobility *Architecture Building and Planning*, *Progress in Planning* 78 sid 2- 3

Schäfer Elinder L, Faskunger J (2006). Fysisk aktivitet och folkhälsa. Rapport 2006:13 Stockholm. Statens folkhälsoinstitut

Sörensen, Ann-Britt (2003). "Kyrkogården i framtiden: ur ungdomars perspektiv." Dept of Landscape Planning, Alnarp, Swedish University of Agricultural Sciences <http://epsilon.slu.se/9212281-ab.html>.

Tuan, Y -F (1990). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. New York: Columbia University Press sid 260

Valentine, G (1997). Oh yes I can Oh no you can't: Children and parent's understanding of kids competence to negotiate public space safely. *Antipode*, 29 sid 65 - 89

Whitehouse S m fl (2001). Evaluating a children's hospital garden environment: utilization and consumer satisfaction *Journal of Environmental Psychology* 21 sid 301-314

Widerberg, Karin (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken Studentlitteratur AB Lund*, ISBN 978-91-44-01828-7 kap 8 sid 144-145, 177

Elektroniska källor

Boverket och Movium Rapport: 2015:8 "Gör plats för barn och unga! En vägledning av skolans och förskolans utemiljö", ISBN 978-91-7563-221-6. <http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf> Hämtad: (2017-03-14)

Boverket.se (2014) "Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet".
<http://www.boverket.se/contentassets/ba825e66cbcd4d2188e727459c53beb7/konsekvensutredning-fri-1.pdf>
Hämtad: (2017-05-03)

Etiskaradet.se (Etiska rådet) (2009) "Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning",
http://www.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf
Hämtad: (2017-02-12)

Regeringen.se: "Barnkonventionen blir svensk lag", ID-nummer: SOU 2016:19, Hämtad: (2017-04-27)

SCB (statistiska centralbyrån) <http://www.scb.se/sv /Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Miljo/Markanvandning/Markanvandning-i-tatorter/12886/12893/21112/> Hämtad: (2017-03-28)

Socialstyrelsen (socialstyrelsen.se) "Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso-och sjukvård samt tandvård"
<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20004/2015-12-22.pdf>
Hämtad: (2015-12-22)

A-K, Kollberg S och Bergström K. (2009:02) "Grönområden för fler – en vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa".
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/f5981a14af284331aa957f724bbdbcf4/r2009-2-gronomraden-for-fler.pdf> Hämtad: (2017-08-14)

Svenskakyrkan.se: "BKA (Barnkonsekvensanalys) handbok" (2016)
http://webbutbildning.svenskakyrkan.se/extern/BKAreBeslut/story_content/external_files/BKA%20handbok%20utskrift%2020160406b.pdf Hämtad: (2017-05-01)

Unicef.se: "Så ser vi till att barnkonventionen följs – FN kritiserar Sverige",
<https://unicef.se/barnkonventionen/sverige-far-kritik-av-fn> Hämtad: (2017-02-14)

Bilagor

Bilaga 1 Förstudie

Telefonintervju lärare mellanstadiet, årskurs 4-6 Stockholms Stad

- 1 Hur ser utbildningsplanen ut i stora drag för mellanstadiet i SO ämnen?
- 2 Hur gamla är barnen? Utvecklingsnivå?
- 3 Använder du utomhusmiljön idag som lärare i SO ämnen? Varför? Varför inte? Känner du till lärare som gör det?
- 4 Hur ser du på platsens betydelse för lärande?
- 5 Vad innebär barnkonventionen för dig som lärare?
- 6 Om du skulle väva in kyrkan, stat och samhälle – när gör man det och hur?
- 7 Dina egna upplevelser av barn och unga som drabbats av sorg?
- 8 Kyrkogården som outnyttjad resurs- hur ser du på det? Vilka utmaningar ser du och möjligheter?

Workshop med citat i årskurs 5, i ämnet religionskunskap Stockholms Stad

Är det skillnad på en park och en kyrkogård?

”Här får man ta det lugnt”

”En park har mer asfalt än en kyrkogård”

”Man är i livet, men inte på en kyrkogård”

”Man måste vara försiktig säger i alla fall min mamma”

Får man gå dit när man vill?

”Nej, det får man inte, tror jag”

”Det är ingen bra plats att leka på”

”Man får inte leka där då blir nog andra arga”

”Vi får inte vara där, säger mamma”

Vad borde man få göra på en kyrkogård?

”Inget, nej”

”Det ska inte vara en massa lek”

”Det är ju en kyrkogård ju”

”Det ska vara lugnt där”

Vad skulle ni vilja ha på en kyrkogård?

”vattenland”

”glasskiosk”

”vet inte”

”spelar ingen roll, tråkigt att prata om”

Bilaga 2 Barnkonventionen artikel 12

Barnkonventionen detaljerad nivå – grundartikel 12/[unicef.se/läs hela barnkonventionen](http://unicef.se/läs_hela_barnkonventionen)
(2017.05.01)

Artikel 12:

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Bilaga 3 Informationsbrev

GRÖNA KYRKORUM MED PLATS FÖR BARN OCH UNGA

Vilka tankar och idéer om platsen finns hos barn och unga som besöker kyrkans miljöer. Hur kan barn och ungas perspektiv på kyrkans omgivningar se ut?

Barn och unga är en viktig del av samhället och tillsammans är barn och unga en femtedel av hela Sveriges befolkning. Kyrkogårdens gröna uterum är en del av vår offentliga miljö och är tillgänglig för oss alla att vistas i precis som parker, skolgårdar och fritidsområden. Att barn och unga ges möjlighet att resonera och fundera på den egna offentliga miljön som kyrkans uterum är en del av som både en social och fysisk plats är intressant att belysa.

Jag heter Sibylla Lönnback och jag studerar på avancerad nivå inom programmet ”Outdoor Environments for Health and Well being” inom fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap vid Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU i Alnarp. I utbildningen ingår det att genomföra en studie som kommer att presenteras som en skriftlig rapport vid universitetet om 30 Hp.

Studiens syfte är att belysa vilka tankar och idéer barn och unga har av kyrkans omgivningar. Till stöd för analysen kommer jag att fundera på utomhusmiljön med hjälp av FNs Barnkonvention och genomföra intervjuer med personal som jobbar i kyrkans verksamhet.

Deltagandet i studien innebär att en intervju kommer att genomföras som ett samtal och intervjun tar omkring 60 minuter. Till intervjun bifogas en mindre enkät som ska fyllas i och utomhusbilder från kyrkogården Hovdestalund i Västerås församling med tillhörande karta. Avsikten med bilderna är att de intervjuade ska peka ut den plats på kyrkogården som de tycker om mest för en stunds vila och den plats de tycker minst om. Intervjun kommer att spelas in med mobiltelefon och intervjun kommer att behandlas konfidentiellt vilket betyder att personen som intervjuas kommer att vara helt anonym. Efter att intervjun har skrivits ut kommer inspelningen att raderas. Medverkan är helt frivillig och intervjun kan avbrytas om man som intervjuad inte vill vara med längre.

Har du frågor om intervjun, vill se bildmaterial i förhand, komplettera eller förtydliga något i efterhand eller har frågor kring studien som helhet kan du få ta del av resultatet genom att kontakta mig.

Med vänlig hälsning
Sibylla Lönnback

Lobovägen 2, 237 34 Bjärred. Mobil: 076-797 35 35 .
E post: salk0001@slu.se eller lonnback48@gmail.com

Bilaga 4 Enkät

ENKÄT: Kyrkans gröna uterum för unga.

---

1. Vad skulle du vilja kunna göra på en kyrkogård? Ange 0 (inte alls viktigt) till 6 (mycket viktigt). Ange en siffra från 0-6.

Inte alls viktigt 0	1	2	3	4	5	Mycket viktigt 6
---------------------------	---	---	---	---	---	---------------------

- ___ Lyssna på musik
- ___ Gå på konsert
- ___ Se teater eller en utställning
- ___ Prata och samtala med kompisar
- ___ Skratta
- ___ Motionera och sporta
- ___ Vara ifred
- ___ Utomhuslektioner med skolan
- ___ Fika och ha pick nick
- ___ Meditera och reflektera
- ___ Ta med mig husdjur om jag vill
- ___ Vet inte

Annat

Ge gärna exempel

---

2. Ibland kan man få olika känslor när man tänker på en plats. Vilka får du när du tänker på en kyrkogård? Du får ange flera alternativ om du vill. Sätt kryss.

- ___ Levande
- ___ Positiv
- ___ Lugn

- Stark
- Ledsen
- Avslappnad
- Likgiltig
- Rädd
- Hjäplös
- Sårad
- Saknad
- Arg
- Vet inte

Annat

Ge gärna exempel

---

3. Om du skulle besöka en kyrkogård, vilken som helst. Vad tror du att du skulle göra där då?
Du får ange flera alternativ om du vill.

- Njuta av grönskan och miljön
- Komma från stress och oro
- Bara gå förbi, passera på vägen till...
- Vila och koppla av
- Meditera och fundera
- Kyrkogården skulle få mig att fundera på olika saker och hur jag skulle kunna handskas med dom
- Vet inte

Annat

Ge gärna exempel

Bilaga 5 Sammanställning enkätsvar

Fråga 1. Vad skulle du vilja göra på en kyrkogård? Ange 0 (inte alls viktigt) till 6 (mycket viktigt).

Vad skulle du vilja kunna göra på en kyrkogård? Ange 0 (inte alls viktigt) till 6 (mycket viktigt)	Amanda	Vilma	Ebba	Lukas	Poäng
Lyssna på musik	1	5	6	2	14
Gå på konsert	0	0	2	2	4
Se en teater eller en utställning	2	2	3	3	10
Prata och samtala med kompisar	4	0	5	5	14
Skratta	6	3	6	5	20
Motionera och sporta	4	0	2	5	11
Vara ifred	4	6	6	3	19
Utomhuslektioner med skolan	3	6	1	5	15
Fika och ha pick nick	3	0	3	5	11
Meditera och reflektera	4	5	6	3	18
Ta med mig husdjur om jag vill	4	0	1	2	7
Vet inte					
Annat: Tystnad		5			5
Annat: Respektera döda			4		4

Fråga 2. Vilka känslor får du när du tänker på en kyrkogård?

Vilka känslor får du när du tänker på en kyrkogård?	Amanda	Vilma	Ebba	Lukas
Levande				x
Positiv				
Lugn	x	x	x	x
Stark		x		
Ledsen	x	x	x	x
Avslappnad		x		
Likgiltig				
Rädd		x	x	
Hjälplös				
Sårad	x	x		
Saknad	x		x	x
Arg		x		
Vet inte				
Annat: Glad ibland				x

Fråga 3. Om du skulle besöka en kyrkogård vilken som helst, vad skulle du göra där då?

Om du skulle besöka en kyrkogård vilken som helst, vad skulle du göra där?	Amanda	Vilma	Ebba	Lukas
Njuta av grönskan och miljön		x	x	
Komma från stress och oro	X	x	x	x
Bara gå förbi, passera på vägen till	X	x	x	x
Vila och koppla av			x	
Meditera och fundera				
Kyrkogården skulle få mig att fundera på olika saker och hur jag skulle handskas med dom		x	x	
Annat: Bara gå på begravning	x			
Annat: Går förbi till skolan				x